

BABEL.

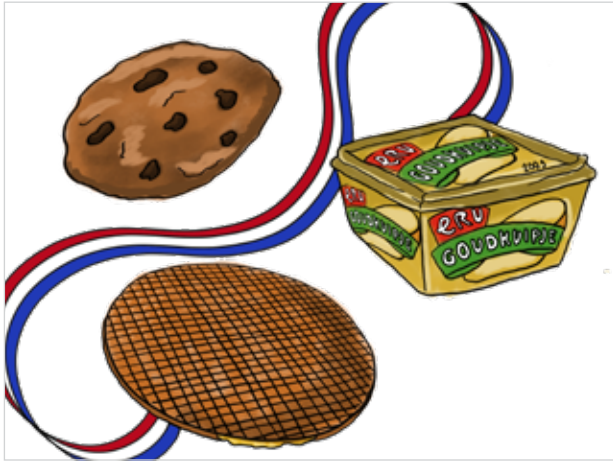
Weleer

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

FACULTEIT DER GEESTESWETENSCHAPPEN

NUMMER 04 | JANUARI 2026 | JAARGANG 34

04. ESSAY

Hoe het Nederlands uit Amerika verdween
(maar zijn sporen achterliet)
- door Riem Smakman

18. IN DE GEEST VAN

Moeten we leven? Zo ja, mogen we doden?
- door Job Korten

09. INTERVIEW

Het boekbedrijf van Van Hoeve in
(koloniaal) Indonesië
- door Isa Kistemaker

22. REPORTAGE

Techniek in het theater
- door Hannah Born

03. Hoofdredactioneel *door Just Pallandt* | **04.** Essay **Hoe het Nederlands uit Amerika verdween (maar zijn sporen achterliet)** *door Riem Smakman* | **08.** Column **Holland Casino Leeuwarden op een zaterdagochtend** *door Noam Grünfeld* | **09.** Interview **Het boekbedrijf van Van Hoeve in (koloniaal) Indonesië** *door Isa Kistemaker* | **12.** Poëzie **kristal** *door Teuntje Ott* | **13.** Interview **Documentairemaker Menna Laura Meijer over Pim Fortuyn: 'Het beeld dat hij iets gewoons formuleerde is een grote fout.'** *door Just Pallandt* | **17.** Poëzie **In rouw dragen we ons mooiste zilver, ook is er roest** *door Sjakie Sauvignon* | **18.** In de geest van **Moeten we leven? Zo ja, mogen we doden?** *door Job Korten* | **22.** Reportage **Techniek in het theater** *door Hannah Born* | **26.** Het goede woord **Een god van vroeger** *door Tim Smit* | **29.** Reportage **Moerdijkers over de ongewisse toekomst: 'Ik zit niet te wachten om in een spookdorp te wonen.'** *door Just Pallandt & Noam Grünfeld* | **33.** Achtergrond **Brunette, Blanchette en Marie Antoinette: De boerenfantasie van de Franse koningin** *door Jiske Benedictus*

Babel, Maandblad voor de Faculteit der Geesteswetenschappen
Spuistraat 134, kamer 2.01F,
1012 VB Amsterdam,
babel-fgw@uva.nl

Hoofdredactie
Job Korten, Just Pallandt

Redactie
Teuntje Ott, Sjakie Sauvignon,
Job Korten, Jiske Benedictus, Just Pallandt,
Hannah Born, Isa Kistemaker, Noam
Grünfeld, Riem Smakman, Tim Smit

Eindredactiecoördinatie
Femke de Bruijn

Eindredactie
Femke de Bruijn, Anna Cannegieter, Tiffany
Henar, Hannah van der Linden, Madelief Stad

Beeldcoördinator
Bert Slenders

Coverbeeld
Winonah van den Bosch

Beeldredactie
Esther de Groot, Ines James, Dune Ketelaar,
Alicia Koch, Jules Koster, Ieke Meijer,
Kian Moradi, Anne Möricke, Lesine Möricke,
Norah Sanders, Bert Slenders, Romy Veeken,
Winonah van den Bosch, Nine van der Louw,
Philine Fokkema, Noa May Blom

Webredactie
Job Korten, Just Pallandt

Redactieraad
Sarah Beeks, Reinier Kist, Everdien Rietstap,
Thomas Rueb

Vormgeving
Luke van Veen,
www.lukevanveen.com

Druk
drukpartnerszuid
www.drukpartnerszuid.nl

Vind ons leuk
f o t
BABEL MAGAZINE

www.babelmagazine.nl

Zie ons archief op de UvA-website van *Babel*.
Je vindt ons in de A-Z lijst van je opleiding.

Beste *Babel*-lezer,

Een gelukkig nieuw jaar gewenst. Wat wetswijzigingen en aangepaste regels: verder stelt die jaarwisseling natuurlijk niet zoveel voor. Al vindt bijna iedereen een avond met vrienden, vreemden, vuurwerk en dronkenschap leuk. Sommigen proberen een draai aan hun leven te geven en hebben goede voornemens. Anderen houden het liever bij het oude. De redactie koos voor het eerste nummer van het nieuwe jaar voor het volgende thema: weleer.

Riem onderzocht hoe het Nederlands uit Amerika verdween, Noam ondervond hoe zijn briefgeld in een Fries casino verdween. Sjakie en Teuntje schreven een gedicht. Jiske schreef over Marie Antoinette en haar boerenfantasie, Tim dook nog wat verder in het verleden en schreef over de Bijbel. Hannah sprak een drietal technici van vooraanstaande theaters over hun werk. Zelf interviewde ik Menna Laura Meijer over haar documentaireserie *Fortuyn: On-Hollands*.

Daarnaast werd Eline Kortekaas geïnterviewd door Isa over haar promotieonderzoek naar de geschiedenis van het Nederlandse uitgeversbedrijf in Indonesië. Job schreef een uitgebreid stuk over Albert Camus. Tenslotte togen Noam en ik naar Moerdijk om bewoners te spreken over het dorp dat waarschijnlijk in de nabije toekomst tot het verleden zal behoren.

Veel leesplezier,
Just

Hoe het Nederlands uit Amerika verdween (maar zijn sporen achterliet)

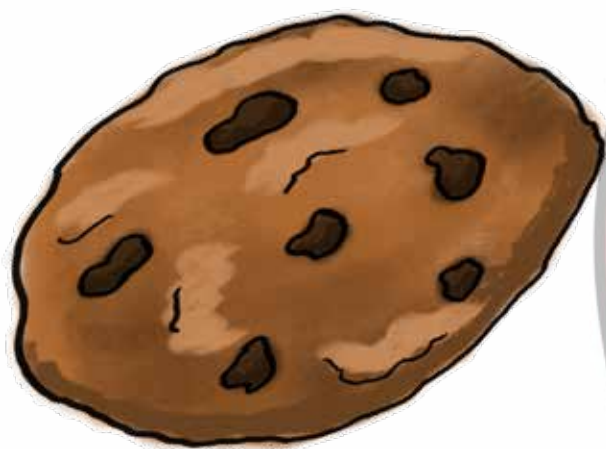
Beeld Lesine Möricke

Tekst Riem Smakman

De verengelsing van de Nederlandse samenleving baart menigeen zorgen en vormt een kwestie die zo nu en dan de kop opsteekt. Verleden oktober zorgden de Engelstalige verkiezingsborden voor ‘gefronste wenkbrauwen’ (aldus de Telegraaf). Wie in de Amsterdamse horeca zijn brood verdient, zal bovendien niet zelden te maken krijgen met de trots-Hollandse klant die zijn beklag doet over het feit niet in het Nederlands uit de voeten te kunnen in menig café in de binnenstad. Maar voor doemdenken geen aanleiding, stellen kenners. Het Nederlands heeft meer sprekers dan ooit, tegen de 25 miljoen, en op de UNESCO-index die vaststelt in hoeverre een taal met uitsterven bedreigd is, scoort het Nederlands een vier of een vijf (niks aan de hand, de huiskat onder de talen). Omdat de VS sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog steeds meer in het centrum van ons culturele wereldbeeld is beland, kan wel gesteld worden dat jongere generaties vaker Engelse woorden en zinnen in hun dagelijks gebruik overnemen. Hierin zien experts echter ook geen reden tot zorgen, buitenlandse inmenging in de Nederlandse taal is immers van alle tijden – voorheen waren het Frans en Latijn de boosdoeners.

In de discussie rondom de al dan niet gevaarlijke verengelsing door Amerikaanse invloed weerklinkt het verleden. Mocht het Nederlands taalgebied op de zeer lange termijn verworden tot een Engelse, zou dit in de geschiedenis geen primeur zijn. Tussen de 38° en 45° breedtegraad, aan de oostkust van wat we tegenwoordig de VS noemen, strekte zich in de zeventiende eeuw de kolonie Nieuw-Nederland uit, alwaar een mengeling van ouderwetse Nederlandse dialecten de voertaal was en het eeuwenlange avontuur van de Nederlandse taal in Amerika zijn oorsprong vond.

Het Nederlands arriveerde in de nieuwe wereld in 1609, toen de *Halve Maen* de Hudson op voer. Ten behoeve van de handel in beverbontjes met de oorspronkelijke bevolking werden twee forten gebouwd.

Vanaf 1624 bevolkten de Nederlanders de kolonie definitief, zoals op het eiland Manhattan, dat in 1626 voor goederen ter waarde van 60 gulden werd gekocht van de Lenapestam (die echter het concept van wettelijk grondbezit waarschijnlijk niet kende). Op dit eiland verrees de bedrijvige haven Nieuw-Amsterdam, de hoofdstad van de kolonie. Naast inheemsen, waar de Nederlanders mee handelden, maar ook enkele oorlogen mee voerden, hadden de Nederlanders de Engelsen als burenen. De belendende kolonie Nieuw-Engeland groeide sneller dan Nieuw-Nederland en had in 1650 zo'n vijftigduizend inwoners, terwijl Nieuw-Nederland onder de zeven-duizend bleef. In 1664 namen de Engelsen Nieuw-Nederland over, wat leidde tot de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog. Bij vredesoverleg in 1667 werd besloten dat beide partijen mochten houden wat ze van elkaar hadden afgepakt; Nieuw-Nederland werd van Engeland en Suriname van Nederland. Hier was Nederland niet enorm om betreurd, want door overbejaging waren de begeerde bevervachten, die Nieuw-Nederlands grootste inkomstenbron waren, tot een schaarser goed geworden.

Het Nederlands in de Nieuwe Wereld

Het Nederlands dat achterbleef in Amerika nadat de kolonie ophield te bestaan, wordt Leeg Duits genoemd, een vreemde verbastering van het Engelse *Low Dutch* (ter onderscheid van *High Dutch*, het Duits). Vele duizenden Nederlandssprekenden woonden in Nieuw-Amsterdam, maar toen de stad onder Engels bewind viel en tot New York werd gedoopt, werd een deel van hen waarschijnlijk gedwongen het binnenland in te trekken. In gebieden rond de Hudsonrivier, de *Dutch Belt*, vormden zich homogene gemeenschappen van elk enkele duizenden sprekers van het Leeg Duits.

Het Leeg Duits was een spreektaal, die invloeden had meegekregen van allerlei dialecten uit de Lage Landen, van Vlaanderen tot Friesland, maar het meest weghad van het zeventiende-eeuwse Amsterdams. In de Nederduits Gereformeerde Kerk, die zich ten tijde van de kolonisatie in Amerika had gevestigd, werd gebruikgemaakt

van een archaïsche, geformaliseerde versie van het Nederlands: het Nederduits. Gedurende de achttiende eeuw had het Leeg Duits nog vele duizenden sprekers en

‘Verspreid over de Dutch Belt genoot het Nederlands tientallen duizenden sprekers.’

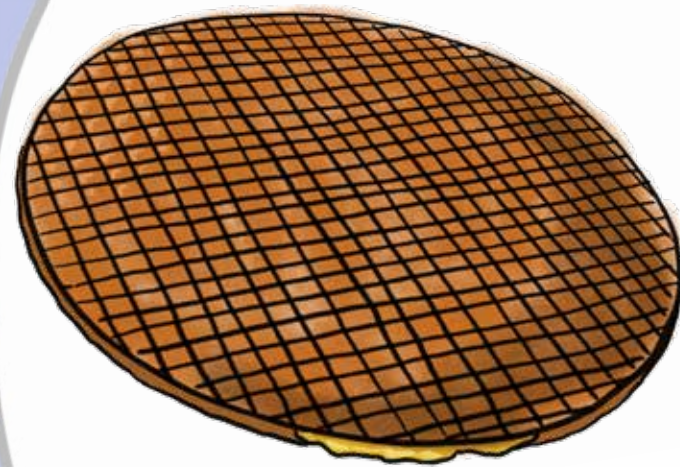
werd het Nederduits gesproken in de vanuit Amsterdam bestuurde kerk. Kinderen werden in het Nederduits onderwezen en wie zich bij de Gereformeerde Kerk wilde aansluiten, diende deze taal te leren.

De positie van het Nederlands in de Engelse kolonie was aanvankelijk dus vrij sterk. Verspreid over de *Dutch Belt* genoot het Nederlands tientallen duizenden sprekers. In de steden Kingston en Albany was in de tweede helft van de achttiende eeuw het Nederlands nog in de meerderheid en was het de taal van het stadsbestuur. In de stad New York was destijds een derde de taal machtig, op Long Island werd tot aan de onafhankelijkheid het stadsarchief in het Nederlands bijgehouden. Rond 1790 bereikte het Nederlands in Amerika zijn hoogtepunt; naar schatting bevonden zich 100.000 sprekers in de staten New York en New Jersey.

Verdwijning en mythe

Met de Amerikaanse onafhankelijkheid van het Britse Rijk werd de teloorgang van het Nederlands in Amerika ingezet. Tijdens de onafhankelijkheidsoorlog diende men Engels te spreken om op de hoogte te blijven en hadden de Nederlandstalige regio's hevig onder oorlogsgeweld geleden. Toen de onafhankelijkheid eenmaal een

feit was, stond alles in het teken van een dracht bij de opbouw van de nieuwe natie. Veel stedelijke Nederlanders schoven eigen taal en cultuur terzijde en sloten zich bij de Amerikanen aan. In de jonge VS zorgden centrale wetgeving, treinverkeer, en industriële handel tevens voor meer contact tussen gemeenschappen. Beheersing van het Engels was noodzakelijk om mee te draaien in de maatschappij. In een vacature voor tolwachters uit 1807 staat vermeld: 'No Dutchman need apply unless he is pretty well Yankeyfied!'

Gedurende de negentiende eeuw werd het Nederlands drastisch teruggedrongen. Slechts in Bergen County in New Jersey en de Mohawkvallei in New York bleven kleine kernen van Nederlandssprekenden over. Het is bekend dat de *Tawl* (andere benaming voor het Leeg Duits, afgeleid van 'taal') in deze gemeenschappen zelfs tot in de eenentwintigste eeuw werd gesproken – hoewel de laatste sprekers ervan ergens in de loop van deze eeuw stierven.

Amerikaans-Nederland als verdwijnende oude taal en cultuur sprak tot de verbeelding. Schrijver Washington Irving mythologiseerde de Nederlandse wortels

‘Amerikaans-Nederland als verdwijnende oude taal en cultuur sprak tot de verbeelding.’

van New York in de beroemde verhalen *Rip Van Winkle* (1819) en *The Legend of Sleepy Hollow* (1820). Rond 1900 heerste

er in New York een zekere Hollandmanie; omdat de Nederlanders als de aristocratische stichters van de metropool werden gezien, werd alles dat Nederlands was zeer stijlvol gevonden en verheerlijkt. Vanwege de associatie van het Nederlands met het Duits (beide stonden reeds lang bekend als *Dutch* in de VS), nam het Nederlands tijdens de Eerste Wereldoorlog in aanzien af. Mede hierdoor gingen gemeenschappen van Vlaamse, Hollandse, en Friese immigranten uit de negentiende eeuw, die vluchtend voor hongersnood in de Lage Landen in Michigan en Iowa waren neergestreken, ook op het Engels over (dit had er bovendien mee te maken dat zij na verloop van tijd hoogopgeleid werden en daardoor in de Engelstalige samenleving integreerden).

Erfenis van naam en woord

Tijdens de paar eeuwen dat het Nederlands een aanwezigheid had in Amerika, heeft het Amerikaans-Engels talloze Nederlandse invloeden ondergaan. In velerlei domeinen hebben Nederlandse woorden het Amerikaanse vocabulaire verrijkt. Enkele noemenswaardige Amerikaanse woorden uit het Nederlands:

- Eten: *coleslaw*, *cookie*, *smearcase*, *advocaat*, *waffle*
- Persoonsaanduidingen: *boss*, *flibuster* (vrijbuiters), *scout* (schout), *Yankee* (Jan-Kees)
- Landschap: *bush* (in de zin van woud, niet van struik), *clove*, *dorp*
- Commerce: *bakery*, *printery*, *dollar* (daler/daalder), *brewery* (misschien eerst in het Brits-Engels bekend)
- Overig: *spook*, *pinky*, *Santa Claus*, *sleigh*, *skate*, *overslaugh* (overslaan)

Veel plaatsnamen in het noordoosten van de VS zijn tevens van Nederlandse komaf. Bekende voorbeelden zijn plekken in New York City genaamd Brooklyn, Harlem, Flushing (Vlissingen), Staten Island (ter ere van de Staten-Generaal), en Coney Island (konijneneiland). Buiten New York City zijn plekken te vinden met de namen als Kikeout (kijkuit), Middleburgh, Bergen, Dunderberg (donderberg), Boght, en Bombay Hook (boompjeshoek). Verder

zijn ook Nederlandse achternamen terug te vinden onder de Amerikanen, zoals DeWitt, Roosevelt, Vanderbilt, Van Buren, en Van Cortlandt. Ten tijde van de eerdergenoemde Hollandmanie genoten dit soort namen veel aanzien.

Interessant is bovendien dat veel Nederlandse woorden zijn overgenomen in talen van de oorspronkelijke bewoners van Amerika, zoals in het Munsee, Unami, en Mahican. Het gaat hier om woorden voor zaken die zij niet kenden voor de komst van Europeanen. Een kleine greep: fles, kan, kist, hamer, kip (inheemsen zijn zelfs bekend met de lokroep *kipkip*), kalkoen, varken, schaap, koe, pond, stuiver, zilver, gulden, hemd, broek, lezen, papier, viool, en mondharp.

‘Wellicht dat de Angelsaksische dominantie over z’n hoogtepunt heen is’

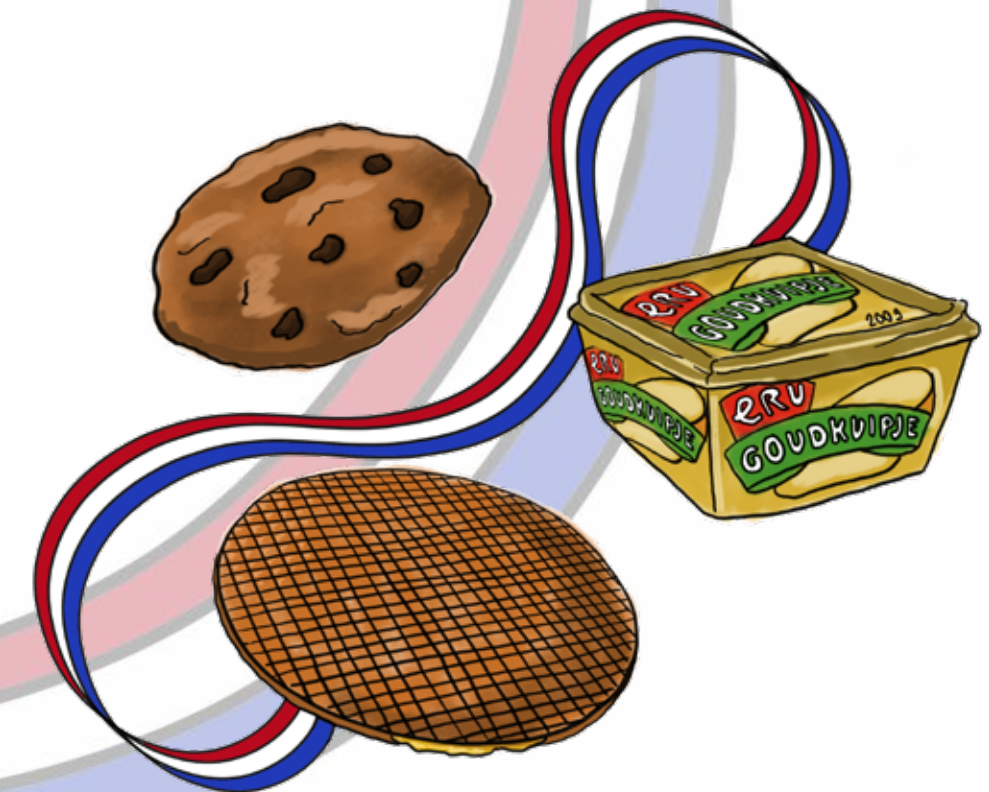
Conclusie

Wat valt er uit de geschiedenis van het Nederlands in Amerika af te leiden? Wellicht dat het Nederlands lang heeft kunnen overleven in de Nieuwe Wereld, en zelfs even heeft kunnen floreren, omdat het gebruik ervan door onderwijs, religie, en gemeenschap werd gewaarborgd. De integratie met de Engelssprekende Amerikanen geschiedde in de tijd dat de VS als natiestaat verrees. Men verhiel zich niet meer zo tot de gemeenschap en meer tot de natie, die met collectieve identiteitsvorming bezig was.

In het hedendaagse, seculiere Nederland is het Engels de taal van de (internationale) commercie en de entertainment (grotendeels), maar in het onderwijs en de gemeenschap is het gebruik van het Nederlands gewaarborgd. 's Lands deelname aan de Engelstalige wereldeconomie en de grootschalige import van Amerikaanse cultuur vormen stromingen die het Nederlands ondermijnen, zoals het Amerikaans-nationalistische eenheidsideaal in de VS van de achttiende en negentiende eeuw het Nederlands in de *Dutch Belt* deed tannet. Niettemin is het nog maar de vraag of deze invloeden op de lange termijn sterk genoeg zullen blijken om het Nederlands van de troon te stoten in de Lage Landen. Wellicht dat de Angelsaksische dominantie over z'n hoogtepunt heen is, dat over een paar eeuwen een Mandarijn- of Russischsprekende Amsterdammer zich over P.C. Hooft, Multatuli, en Rutger Bregman buigt met archeologische fascinatie. ▲

Bron:

Van der Sijs, N. *Yankees, cookies en dollars: De invloed van het Nederlands op de Noord-Amerikaanse talen*. Amsterdam University Press. 2009.

Holland Casino Leeuwarden op een zaterdagochtend

Beeld Lesine Möricke

Tekst Noam Grünfeld

‘Het is makkelijker om Noord-Korea binnen te komen dan het Holland Casino,’ zei Huub van achter de balie. Ik heb nog nooit met mijn paspoort aan de grens van Noord-Korea gestaan, maar geloofde hem graag. Een kwartier eerder was ik het filiaal van het Holland Casino Leeuwarden binnengestapt met het idee een briefje van vijf te verdubbelen. Maar, zo kreeg ik al snel te horen van Huub: ‘Dat gaat niet zomaar.’ Het was mijn eerste keer, daarom moest ik eerst een zogeheten ‘intake’ ondergaan, wat er in feite op neerkwam dat Huub een kwartier lang met gefronste wenkbrauwen mijn BSN in het systeem probeerde in te voeren. Omdat ik alleen een rijbewijs mee had, moest dat handmatig. Maar, verzekerde Huub mij: ‘Ik hou wel van een uitdaginkje.’ Na het invullen van de cijferreeks was het tijd voor mijn naam. Alhoewel Huub deze stap aandurfde zonder leesbril, kwam hij daar al snel van terug. Hij kon zijn ogen niet geloven, maar bleek even later net zo weinig vertrouwen te hebben in zijn bril. ‘Grünfeld?’ riep Huub verbaasd, ‘Lees ik dat goed?’ Ik knikte, waarop Huub besloot het ongeloof toch maar te laten varen. ‘Wat een internationaal gezelschap,’ merkte hij op. Met vertrokken mond ontfermde hij zich over het toetsenbord, op zoek naar de umlaut.

Naast Huub stond Liv, verpakt in hetzelfde giletje, alleen met een ander naamplaatje. Terwijl Huub de intake op zich nam, hield zij de rest nauwgezet in de gaten. Ze communiceerde door de portofoon, open-

de het hekje voor bezoekers en had het direct in de gaten toen er nieuwe mensen binnenkwamen. Zo deelde ze op een zeker moment mee: ‘In mijn ooghoek zie ik een vrouw binnenkomen.’ Ze had gelijk. Zo’n vijftien seconden later nam ze haar jas aan, vanachter de balie van de garderobe.

‘Dan heb ik alleen nog een krabbeltje nodig voor de algemene voorwaarden,’ deelde Huub mee. ‘Maar dat zijn allemaal hele logische dingen die daarin staan hoor.’ Niet iedereen is het daarmee eens. Op Google gaf bezoeker Lovley het ‘HC’ – zoals het Holland Casino in de volksmond wordt genoemd – één ster. De reden: ‘De Machine jat al je geld [...]. Ik gooide me laatste 2 euro in de automaat en ja hoor de verdomme roulette vrat me 2 euro zo naar binnen.’ Ongelofelijk natuurlijk, uitgerekend in een casino.

Binnen in de speelzaal word je omver geblazen door de veelvoud aan glinsterende, blinkende, tierende apparaten. Alsof je op Times Square staat, maar dan tijdens een lockdown. In de hoek, achter de roulette-tafel, geniet een vrouw van een bordje kipsaté. In het midden gaan twee vrouwen van middelbare leeftijd op in het spel van de fruitmachine en bij de bar bestelt een man een Fanta. Voor de rest heerst er niets dan leegte.

Een halfjaar eerder debuteerde ik in het casino. Nadat ik een briefje van vijf had gevonden in de snackbar had ik het met vrienden ingezet bij Jack’s Casino in Utrecht. Bij de eerste inzet was het raak. De machine begon te ratelen en een lawine aan twee-euromuntjes volgde. Maar, op de zaterdagmorgen in Leeuwarden was het resultaat minder rooskleurig: we ondergingen hetzelfde lot als Tom. Binnen vijf minuten, een fractie van hoe lang de intake had geduurd, waren we onze vijf euro kwijt.

En wat doe je dan? We besloten het er maar van te nemen en bestelden een rondje bij de bar. Ditmaal moesten we het niet hebben van onze winst bij ome Jack, maar van de drie vouchers die Huub ons had meegeven. Ik bestelde een koffie, daarna een chocomelk. Als we wilden, mochten we ook iets te eten bestellen, deelde de barman mee. ‘Van het huis,’ voegde hij eraan toe. Maar na drie slokken eiste de gokhal zonder daglicht en de muziek van Thom Yorke zijn tol. Ik wilde vooral náár huis. ▲

Het boekbedrijf van Van Hoeve in (koloniaal) Indonesië

Beeld Eline Kortekaas

Tekst Isa Kistemaker

Dit voorjaar publiceren achttien studenten van de master Redacteur/editor de bundel *Archipel in inkt: Reflecties op het literair erfgoed over (koloniaal) Indonesië*. In samenwerking met het Literatuurmuseum in Den Haag onderzoeken zij in de archieven hoe de relatie tussen Nederland en (koloniaal) Indonesië resoneert in het werk van schrijvers, redacteurs en uitgevers. Op 2 juni 2026 promoveert boekwetenschapper Eline Kortekaas aan de UvA met een onderzoek naar de geschiedenis van het Nederlandse uitgeversbedrijf in Indonesië. Zij vertelt ons waarom dit onderwerp, tachtig jaar na de onafhankelijkheid, nog altijd van belang is.

Eline Kortekaas studeerde kunstgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht, en vervolgde haar opleiding aan de UvA met een master boekwetenschap. In 2017 begon zij aan haar PhD onder leiding van Lisa Kuitert en Remco Raben. Tijdens haar promotietraject werkte ze als redacteur bij literair-historisch tijdschrift Zacht Lawijd, co-cureerde ze verscheidene tentoonstellingen en is ze tot op heden conservator bij het Literatuurmuseum in Den Haag.

Zou je ons kunnen meenemen in jouw promotieonderzoek?
Mijn onderzoek gaat over een Nederlandse uitgever, Wilhelmus van Hoeve, die, net nadat de onafhankelijkheid was uitgeroepen, eigenaar werd van een boekbedrijf in Bandung, Indonesië. Dit was niet de eerste keer dat hij hier actief was; in de tijd dat Indonesië nog een kolonie was, van de jaren 20 tot halverwege de jaren 30, heeft hij in Surabaya in een boekhandel gewerkt. Daar heeft hij zijn hart verloren aan het land, aan de mensen en aan de cultuur.

Terug in Nederland heeft hij na deze eerste periode in Indonesië in Deventer een

boekhandel overgenomen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd hij officieel erkend als uitgever en ontmoette hij Carel Wilhelm Wormser, de directeur van de boekhandel Maatschappij Vorkink in Bandung. Omdat deze tijdens de oorlog schulden had gemaakt en de boekhandel binnen zijn krantenimperium een vreemde eend in de bijt was, wilde hij deze verkopen. Toen Wormser zocht naar iemand om zijn boekbedrijf over te nemen, heeft Van Hoeve dat gedaan.

In eerste instantie nam Van Hoeve slechts de helft van de aandelen over. Er werd afgesproken dat hij de tweede helft zou kopen wanneer men wist wat de waarde hiervan was. Niemand wist immers hoe het bedrijf er op dat moment uitzag. De Indonesische revolutie was nog volop gaande en de Japanners hadden kort daarvoor het land bezet. Deden de machines het nog wel? Hoe zat het met de boekenvoorraad? Stond het bedrijf überhaupt nog overeind? Geen idee.

Nog voordat Van Hoeve de kans kreeg om het hele bedrijf over te nemen, overleed Wormser plots. Hierdoor kreeg de zoon

van de pas gestorven directeur automatisch het recht op zijn vaders deel van de aandelen. Na heel wat juridisch gesteggel, zijn deze uiteindelijk toch in handen van Van Hoeve gekomen.

Ontstond er na de onafhankelijkheid concurrentie met Indonesische uitgevers?

Er kwamen zeker meer Indonesische uitgeverijen op. Maar je moet je bedenken dat de vraag enorm was; het ontplofte gewoon.

Waardoor kwam dat?

Een belangrijke factor was dat het onderwijs voor iedereen beschikbaar werd gemaakt. Hiervoor waren nieuwe boeken nodig. Daarnaast was de taal constant in ontwikkeling. In de koloniale tijd werd er Maleis gesproken, daarna had je het Bahasa Indonesia – een afgeleide van het Maleis. Bijna elke dag kwamen er nieuwe begrippen bij.

Om boeken te vertalen waren er dus experts nodig die zowel de taal beheersten als kennis hadden van de Indonesische bevolking. Er waren alleen niet veel hoogopgeleide Indonesiërs door het gelimiteerde

koloniale onderwijssysteem. Daarnaast had de meerderheid van de hoogopgeleide Indonesiërs op dat moment wel iets anders aan het hoofd dan boeken schrijven en vertalen. Dit was bovendien een slecht betaalde klus en werd vaak naast een vaste baan gedaan. De nationale overheid zat in een spagaat: ze wilde zowel lokale uitgeverijen stimuleren als genoeg boeken produceren. Van Hoeve heeft hier heel slim, en een beetje sluw, op ingespeeld.

Van Hoeve stuurde namelijk in de jaren 50 een Indonesische adviseur, Sumarto Djodjhardjo, naar Bandung. Deze verbond onder andere Indonesische auteurs aan het fonds van de uitgever, liet Nederlandse boeken vertalen naar het Indonesisch en schakelde zogenaamde *sensitivity readers* in. Zo paste Van Hoeve zijn bedrijf aan op de nieuwe doelgroep van het boekbedrijf.

Bestaan er nu nog Indonesisch-Nederlandse uitgeverijen?

Eind 1957 werd er een start gemaakt met de nationalisatie van Nederlandse bedrijven in Indonesië. In het geval van Van Hoeve betekende dit dat zijn boekhandel in Bandung van de Indonesische staat werd, maar dat zijn eigen uitgeverij, die officieel in Nederland was gevestigd, via een sluiproute in zijn eigen handen bleef. Via de uitgeverij Manteau in België wist Van Hoeve toch nog boeken in Indonesië te krijgen.

Mijn onderzoek stopt bij het overlijden van deze man. Omdat niemand in zijn familie interesse had in het bedrijf, heeft hij het voor zijn dood verkocht aan de Nederlandse uitgeverij G.B. van Goor. Hierna was hij nog kort adviseur van de uitgeverij en nog altijd geïnteresseerd in de verkoop in Indonesië. Er blijft een soort culturele uitwisseling bestaan. Of dat nog steeds in uitgeverijen gebeurt, durf ik je niet te zeggen. Maar er wordt wel degelijk gestreefd naar een soort samenwerking.

Hoe werd de relatie tussen Nederland en (koloniaal) Indonesië beïnvloed door de literatuur?

Er gingen veel boeken vanuit Nederland naar de kolonie. Andersom was het echter niet zo dat er veel boeken vanuit de kolonie

naar Nederland kwamen. Er was hiervoor in Nederland zelfs heel weinig interesse. Veel mensen kenden Nederlands-Indië slechts uit de brieven van familieleden. Nee, het leefde niet erg. Van Hoeve probeerde daarom met zijn uitgeverij de kolonie onder de aandacht te krijgen bij het publiek.

“Hoe zat het met de boekenvoorraad? Stond het bedrijf überhaupt nog overeind? Geen idee.”

De schrijvers die zich nu bezighouden met dit onderwerp zijn vaak de tweede of derde generatie nakomelingen van bijvoorbeeld ouders of grootouders die in Indonesië zijn opgegroeid of er geboren zijn. Zij dragen dat koloniale verleden met zich mee en proberen in de literatuur daar een plek voor te vinden. Het land waar zij, of hun opa of oma, geboren zijn, bestaat in zekere zin niet meer. Want dat was de kolonie. Om dit te verwerken wordt er nu nog steeds geschreven over deze periode.

Onlangs is *De tienduizend dingen* van Maria Dermoût heruitgegeven. Waarom denk je dat men juist nu geïnteresseerd is in boeken die gesitueerd zijn in Nederlands-Indië?

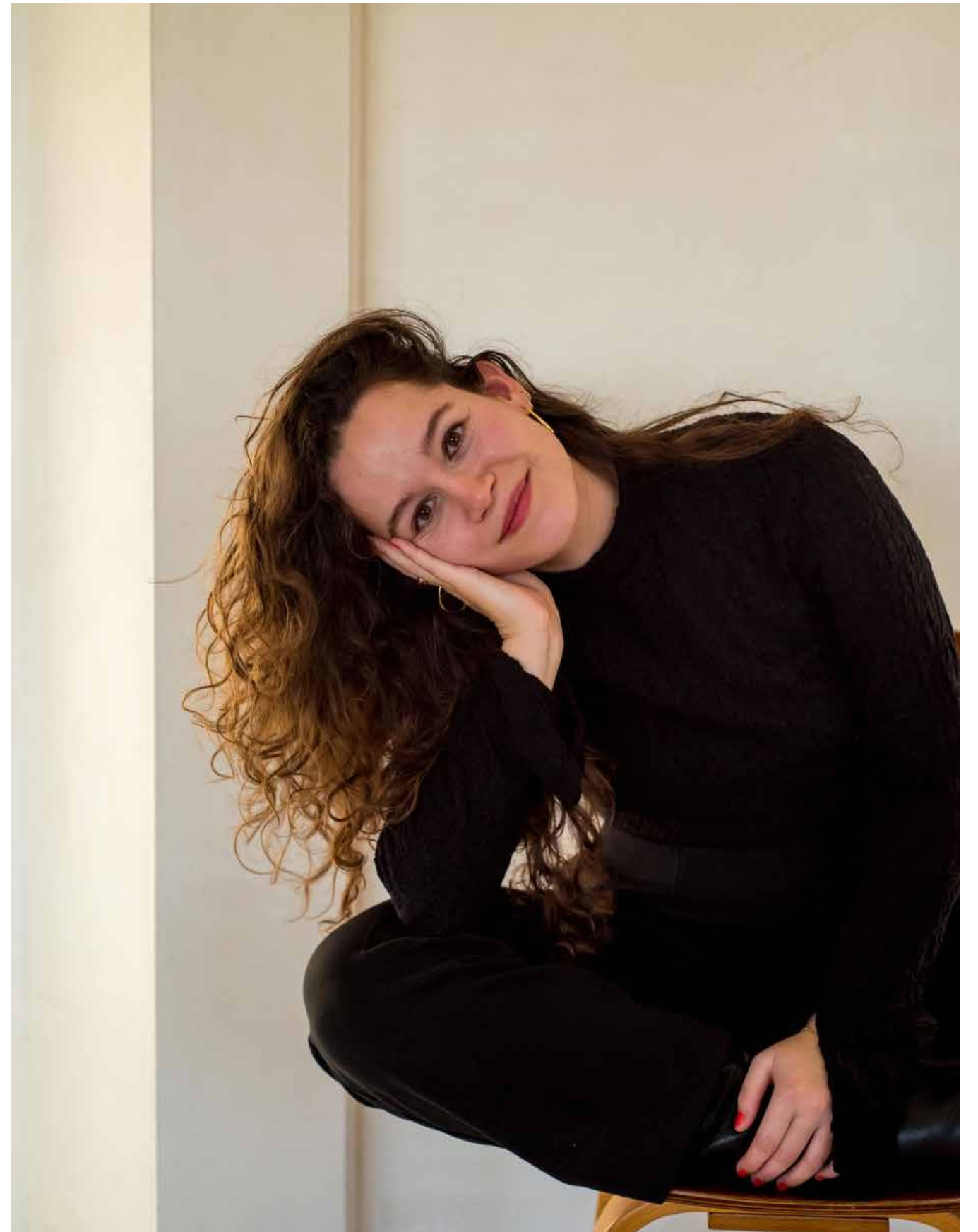
De tienduizend dingen speelt zich af in de koloniale tijd, maar het overstijgt de pijnlijke stereotypen wat mij betreft. Het is geschreven op een heel eigen manier; het lijkt opgebouwd te zijn uit losse verhalen die je apart kunt lezen als een soort lugubere sprookjes, maar samen vormen ze toch één roman. Tijdens het (her)lezen ontdek

je in de verschillende lagen steeds weer wat nieuws. De manier waarop Dermoût de koloniale overheersing in haar schrijven heeft verwerkt, maakt het tot een heel bijzonder boek. Het leeft, al durf ik je niet precies te zeggen waarom dat zo is.

Waarom is het belangrijk om de band tussen Nederland en (koloniaal) Indonesië te onderzoeken via zowel de literatuur als via de geschiedenis van uitgeverijen, zoals jij met je promotie-onderzoek hebt gedaan?

Mijn onderzoek richt zich op uitgeverijen in (koloniaal) Indonesië en het hele bedrijf achter deze boekproductie. Het interessante daaraan is dat hiervoor eigenlijk niemand nog naar dit onderwerp had gekeken. Toen ik als eigenwijze 26-jarige het archief van Van Hoeve in mijn schoot geworpen kreeg, werd het gaandeweg duidelijk dat een uitgeverij tweeledig is: het is ontworpen om geld te verdienen, maar verspreidt daarbij ook kennis. Het is daarom interessant om te kijken naar wat voor boeken de maatschappij in kwamen, wat mensen lazen en waarom ze dit lazen.

Ik denk dat er de laatste jaren in Nederland vrij veel aandacht is geweest voor Indische schrijvers. Dat zijn mensen met bijvoorbeeld een Indonesische moeder en een Nederlandse vader, er zijn een heleboel variaties. Er is echter veel minder aandacht geweest voor Indonesische auteurs die schreven in de koloniale tijd en de periode daarna. Zij hebben een heel andere kijk op wat wij schreven – of wat wij lazen, moet ik zeggen. De tijd is rijp dat we leren dat er een heleboel verschillende perspectieven zijn. De geschiedenis wordt vormgegeven door een heleboel grijs tinten die bestaan ter gratie van die meerstemmigheid. Dat maakt literatuur zo interessant: het biedt de kans om in andermans schoenen te staan en zo telkens iets nieuws te leren over een bepaalde zaak. Eigenlijk zou je willen dat we alle verhalen naast elkaar kunnen leggen. Alleen dan kunnen we recht doen aan de geschiedenis. ▲

kristal

Beeld Bert Slenders

Tekst Teuntje Ott

haar lach had iets weemoedigs en
langzaam
stierf het weg

het klonk als b r e k e n d kristal

in haar handen
maar het voelde zo

oprecht

Documentairemaker Menna Laura Meijer over Pim Fortuyn: ‘Het beeld dat hij iets gewoons formuleerde, dat is een grote fout.’

Beeld Micha De Wandeler

Tekst Just Pallandt

Menna Laura Meijer is ‘heel blij dat het voorbij is’. Zes jaar lang werkte ze dag en nacht aan haar monumentale, achtdelige documentaire over Pim Fortuyn die hoofdzakelijk niet over Pim Fortuyn gaat, maar over grote thema’s die volgens Meijer samenkomen rondom de vermoorde politicus: ‘racisme, seksisme, homofobie, de multiculturele samenleving en het hele politieke klimaat’. De film bestaat voornamelijk uit archiefbeelden, aangevuld met interviews met bijna uitsluitend mensen van kleur.

Had je deze documentaire over Nederland kunnen maken door een andere Nederlander te portretteren?
‘Met Job Cohen zou dit natuurlijk niet lukken. Cohen vond zelf dat Theo van Gogh een groot onderwerp was, maar als je uit Rotterdam komt is Van Gogh een non-onderwerp. Als je niet in Amsterdam woont, is Van Gogh een non-onderwerp. Zijn impact is op geen enkele manier te vergelijken met de impact van Fortuyn. Mensen als Fortuyn hebben – for better and worse, ik ben geen aanhanger van hem – echt verandering veroorzaakt.’

Meijer vertelt dat Van Gogh, samen met Ivo Niehe, een van de beste interviewers van Fortuyn was. Hoe kijk je naar interviews met Fortuyn?

‘Hij blijft eigenlijk altijd heel oprecht antwoord geven. Hoe hij dat doet, weet ik niet. Ik vind het wel echt bewonderenswaardig. Ik moet er zelf bij interviews aan denken: o, ja, ik moet het meer doen zoals Fortuyn dat deed. Dat je je niet laat op-

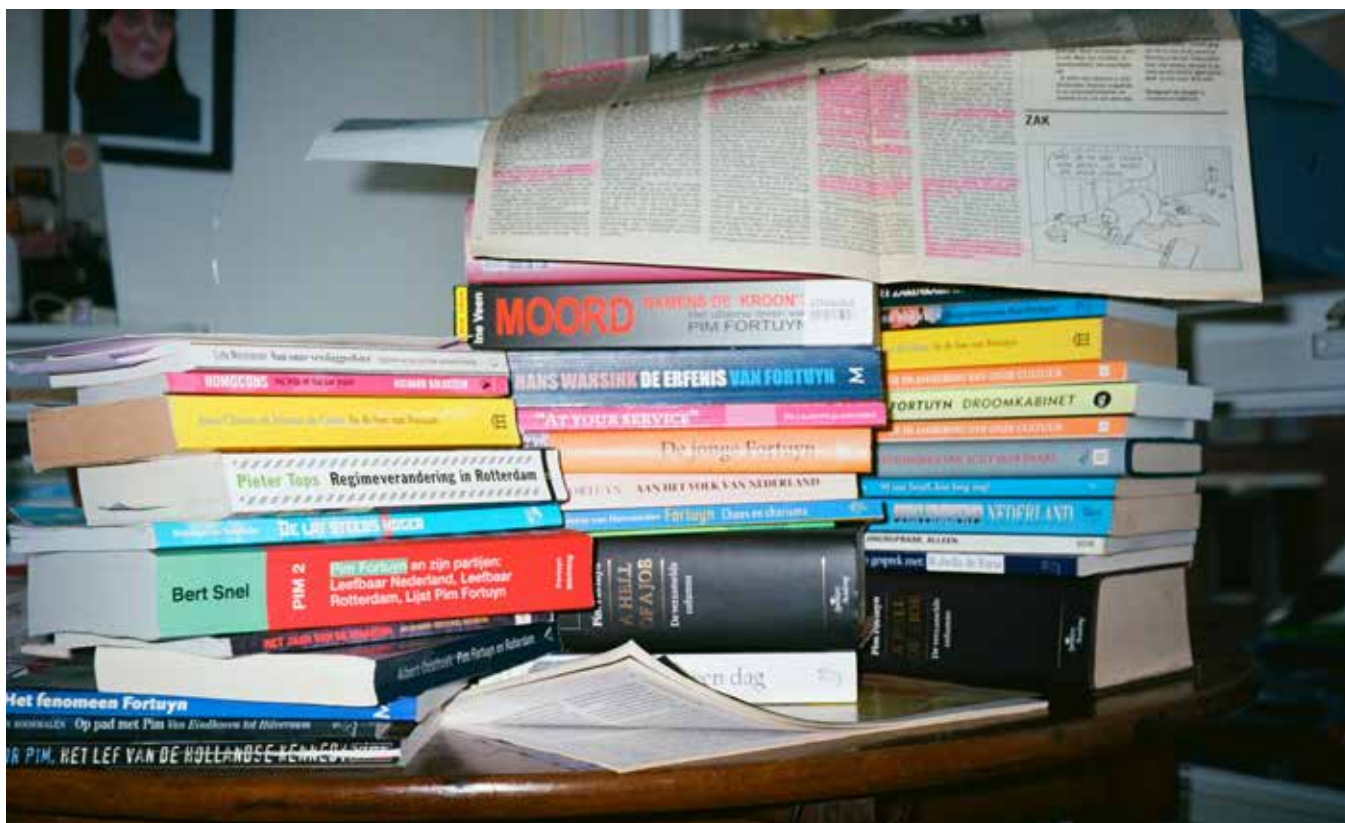
naaien, dat je je niet aangevallen voelt, dat je niet wantrouwig bent. Daardoor ben je een veel leuker persoon om geïnterviewd te worden.’

“Fortuyn was een soort klassieke queer man. Hij geloofde oprecht in het hebben van seks met meerdere personen”

In de documentaire van Meijer zit een scène waarin Fortuyn thuis een interviewer ontvangt, waarna de cameraman door de geïnterviewde geïnstrueerd wordt om in te zoomen op een foto van een naakte man. Fortuyn begint de ogen op de naaktfoto te beschrijven.

‘Dat is een van mijn favoriete scènes. Hij was heel open over zijn seksualiteit. Hij zei ook: “Ik ben open, omdat er ook mensen zijn die daar minder open over kunnen zijn en ik hoop dat ik doordat ik zo open ben andere mensen gerust kan stellen op een bepaalde manier.” Fortuyn was een soort klassieke queer man. Hij geloofde oprecht in het hebben van seks met meerdere personen. Zonder relatie, met relatie. Seks was voor hem de belichaming van de bevrijding die je hebt meegemaakt in je seksualiteit.’

‘Met Rob Jetten is het natuurlijk heel gek. Jetten heeft dus een man, een hockeyer uit Argentinië, die hij heeft leren kennen in de Albert Heijn. Jetten werd smoorverliefd, maar daarbij denk je toch niet aan seks?’

Dan denk je aan heel erg verliefd. Bij Fortuyn gaat het heel erg over seksualiteit, over het hebben van seks. Bij Rob Jetten denk je toch meer aan smoorverliefd. Leuk, maar anders.’

Ingegeven door Jettens hockeyende verloofde vertelt de documentairemaker over haar jeugd in Dongen, waar zij hockeyde. Haar vader uit Indonesië was de enige man van kleur in het dorp. Hij was de coach van het team, en werd na een uitoverwinning op een Waalwijks team niet binnengelaten omdat hij van kleur was.

‘Ik heb nooit zo gedacht aan wat ik toen dacht, behalve dat ik me bij het maken van de film realiseerde dat dat absoluut heel veel impact moet hebben gehad, ook al heb ik dat niet heel cognitief geregistreerd. Ik heb heel veel films gemaakt over seks en homoseksualiteit, waarvan ik dacht: Wat heb ik daar mee? Ik denk toch dat het allerlei stappen waren om via anderen te laten zien wat de impact kan zijn van wel of niet geaccepteerd worden. Ik ben zelf niet queer, maar het heeft wel altijd een grote rol gespeeld in mijn werk. Fortuyn is de eerste film waarin racisme, zoals ik het waarschijnlijk herinner van vroeger, dichterbij kon komen, zonder dat het letterlijk over mij gaat.’

In een recensie in NRC schrijft Wilfred Takken: “Op basis van deze documentaire zou je bijna geloven dat Nederland er vreselijk aan toe was, precies zoals Fortuyn ons wilde doen geloven. Terwijl het land nog steeds tot de allerrijkste ter wereld behoort, en de meest vrije, en minst gewelddadige.”

‘Ik denk als je zoiets schrijft... dan ben je dus gewoon dom. Alsof die twee mutualy exclusive zijn. Alsof je in een heel rijk land niet gewoon schrijnende armoede kan hebben. Alsof je in een heel rijk land, op dit moment, niet in een stad kan wonen waar één op de zoveel kinderen kan opgroeien in armoede. Alsof je in een heel rijk land niet gewoon ghetto’s kan hebben waarin extreem veel drugs gebruikt en gehandeld worden.’

‘Wat Lotfi El Hamidi (journalist De Groene Amsterdammer, red.) zegt: als je tegen iemand in Parijs zei dat je uit Rotterdam-West kwam, dan zeiden mensen: “wat heftig”. Bij Wilfred Takken denk ik: Wie ben jij? Hoe oud ben je? Waar kom je vandaan? Heb je research gedaan? Heb jij de film gemaakt? Jij hebt naar een film gekeken, en eigenlijk correspondeerde dat niet met wat jouw beeld is.’

“Alsof je in een heel rijk land niet gewoon ghetto’s kan hebben waar- in extreem veel drugs gebruikt en gehandeld worden”

Later begint Meijer over een recensie van Benno de Jong op de site van columnist Syp Wynia en een interview met Frenk van der Linden bij Kunststof.

‘Er was één ding dat zij gewoon kut vonden; A, dat er allemaal moslims in zaten, en B, dat ze zeiden: “maar wat probeert ze ons nou te vertellen?” Dat Nederland helemaal niet zo leuk is als we altijd dachten. Dat het misschien de eigen schuld is van Nederland. Dat Nederland moslims iets verwijt, maar dat wij het zelf ook niet goed doen. Dat vonden zij slecht aan de film. En dan denk ik, nou, wauw, je hebt het echt goed gezien. Want ja, dat is wat ik in deze film stel.’

Vlak daarna begint Meijer over Beladen huis, de bestseller van Christien

Brinkgreve over haar overleden man, oud-voorzitter van de VPRO.

‘Hebben jullie al geschreven over dat boek?’

Nee

‘Omdat jullie allemaal jongens zijn? Er stond een groot stuk van Jutta Chorus in *De Groene Amsterdammer*. Het stuk gaat erover hoe ongelooflijk veel vrouwen geraakt en gegrepen waren door dat boek. Je hebt een man, culturele elite. Het belangrijkste is dat zij (Brinkgreve) professor is – geen lullig ding toch? – en zich in feite terugtrekt en zich dat huwelijk, als het ware, laat gebeuren. Dat raakte zo ongelooflijk veel vrouwen. Er is één ding dat in dat stuk niet genoemd werd, maar wat volgens mij fundamenteel is en daarom zo raakt bij Fortuyn, dat we als vrouw allemaal dachten: als je met Bolkenstein trouwt, is de kans groot dat je achter het aanrecht belandt. Maar als je links trouwt...’

Met Melkert of met Bos...

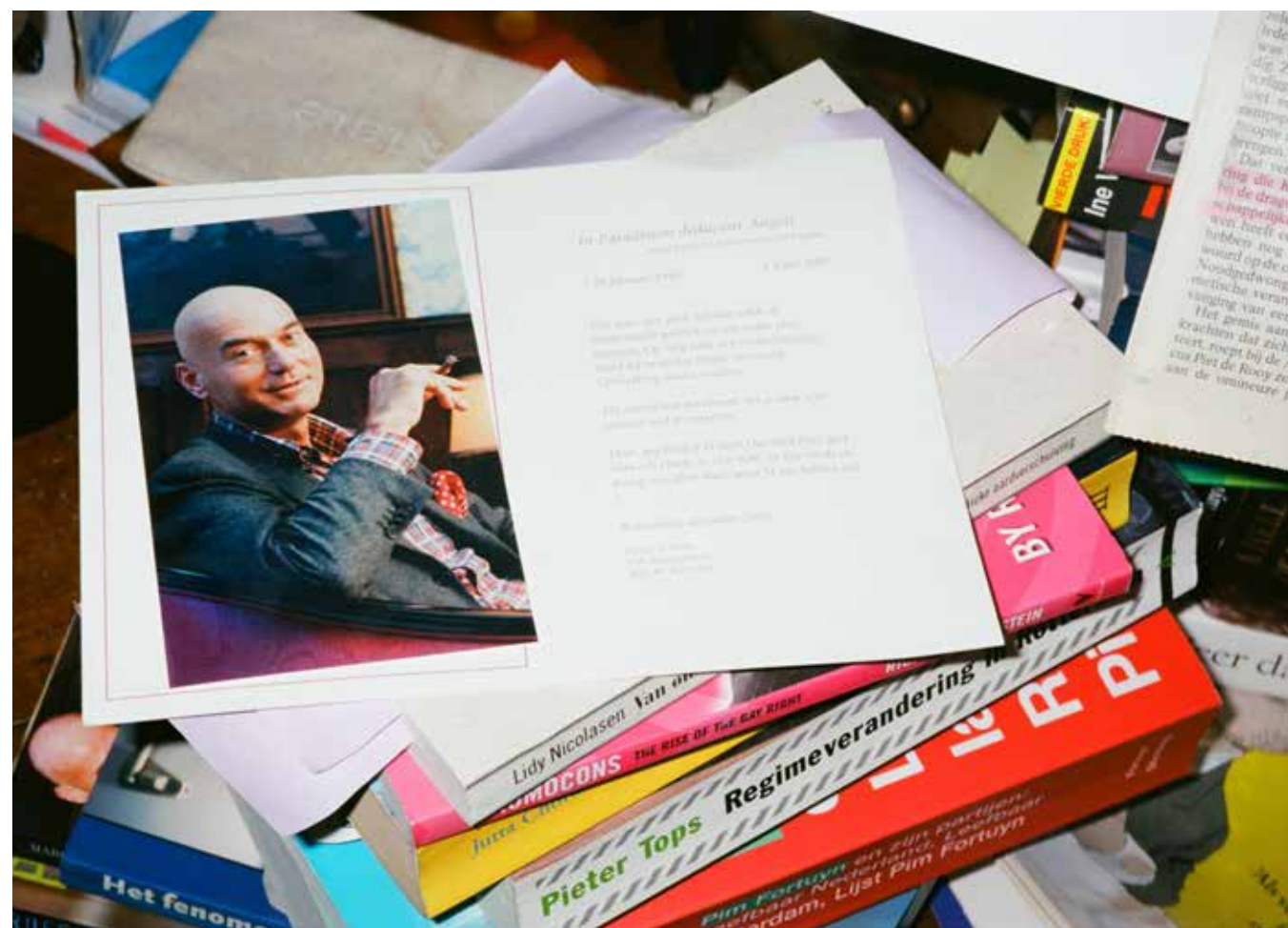
‘Echt een heel vies idee, maar dat zij dus niet zo zijn – dat links geëmancipeerd en niet seksistisch is – dat is het grote verraad waar dat boek over gaat.’

Dat is een misvatting, dat links niet seksistisch is?

‘Tuurlijk. Als de hoofdpersoon niet chef van de VPRO was geweest, maar de directeur van de ABN, dan had iedereen gezegd: “ja, ja, oké, wat ga je me nou vertellen?” Het gaat erom dat hij linkse culturele elite is. Dat is het grote verraad!’

Denk je dat de lezers van het boek dat ook zo zien?

‘Nou, als ze dát niet zien... Ik sloeg dat boek open en het eerste wat ik dacht was: iemand heeft het gewoon gezegd. Iemand heeft gewoon geschreven dat de goedste mannen op deze aardkloot, namelijk, zeg maar VPRO of iedere andere linkse variant, dus eigenlijk gewoon ongeëmancipeerde, nare mannen zijn. Ik denk dat als je niet

begrijpt dat links daarin het kernwoord is, dat het boek niet had gewerkt als zij dus getrouwd was geweest met de directeur van De Nederlandse Bank, dan snap je het niet.'

We komen op Leonard Ornstein, de journalist die werkt aan de biografie van Pim Fortuyn waar hij op wil promoveren. In een interview werd Ornstein gevraagd of Fortuyn eenzaam was. Hij antwoordde: 'Ja, net als veel andere grote leiders.'

'Toen dacht ik: je snapt echt niet, met wie we te maken hebben. Dan ben je blijven hangen in het beeld dat Fortuyn iets gewoons formuleerde. Dat is denk ik een heel grote fout. Ik heb niet gestudeerd en ik ga er niet nuffig over doen, maar het feit dat je zo'n twintig jaar bezig bent met promoveren is geen verdienste op zichzelf.'

“Ik ga nooit meer iets lezen over Fortuyn. Nooit.”

'Ik denk dat de film die wij hebben gemaakt het verhaal van Fortuyn is en dat je van heel goede huize moet komen wil je daarna nog iets beter te maken over Fortuyn dan dit. Met beter bedoel ik niet letterlijk beter, maar iets dat het licht schijnt op een manier dat je zegt: heel belangrijk dat je dit doet.'

Ga je de biografie lezen van Fortuyn als het uitkomt?

'Ik ga nooit meer iets lezen over Fortuyn. Nooit.' ▲

In rouw dragen we ons mooiste zilver, ook is er roest

Beeld Ines James

Tekst Sjakie Sauvignon

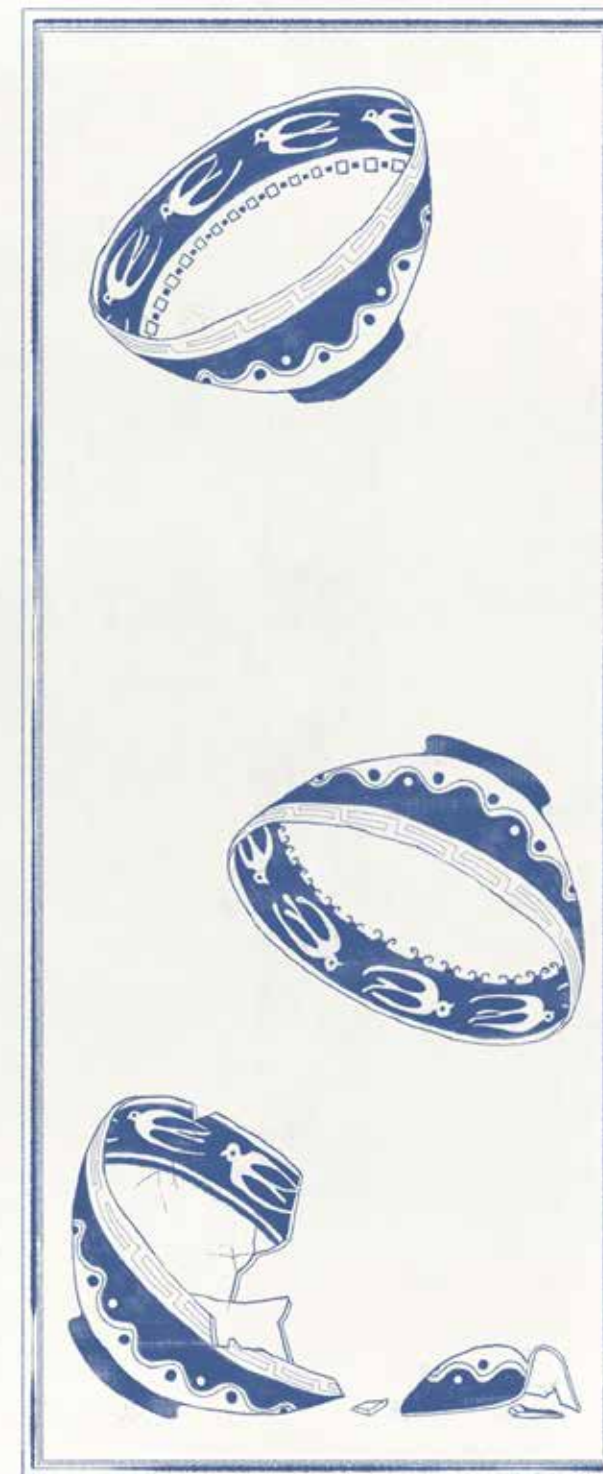
Er bestaat een herfstdag in het vondelpark
een picknicktafel,
gedekt maar nooit geserveerd

Zoals gierzwaluwen ook nooit landen
wacht ik daar,
in het gras

Is jou missen niet godverdomme gewoon het
onvermogen van alles
om zorgvuldig in elkaar te donderen
alleen zodat ik, in het midden overgebleven,
een doos met al je japans servies
ook nog uit mijn handen laat vallen?

Nee, in het gras op elke morgen douw

Zachtjes neurie ik daar een vader,
die drie jeu de boule sets heeft
in rustige halen naast me staat
en meekijkt

Moeten we leven? Zo ja, mogen we doden?

Beeld Nine van der Louw

Tekst Job Korten

In 1951 werd het essay *De mens in opstand* van Albert Camus uitgegeven. Het leidde tot de definitieve breuk in de vriendschap tussen Camus en Jean-Paul Sartre, sterspeler van het existentialisme. In het kielzog van de Tweede Wereldoorlog en de aanvang van de Koude Oorlog buigt Camus zich over zijn tijd, waarin er miljoenen doden vielen onder het vaandel van de ideologie. Camus vraagt: 'Is het legitiem om te doden in naam van rechtvaardigheid?'

Biografie

Albert Camus werd in 1913 geboren in een kolonistengezin in Frans-Algerije, een *pied-noir* ('zwartvoet'), zoals dat werd genoemd. Zijn vader stierf nog geen jaar later bij de Eerste Slag bij de Marne in Frankrijk. Hij zou de rest van zijn jeugd in armoede met zijn analfabete moeder doorbrengen. Door aansporing van zijn onderwijzer Louis Germain en een beurs, schopte hij het tot het lyceum, waarna hij aan de Universiteit van Algiers de studie filosofie volgde. Ook begon hij hier aan wat een levenslange liefdesaffaire met het theater zou worden. Dat was aanvankelijk niet zijn eerste liefde: hij was daarvoor keeper in het universitair voetbalteam geweest. Hij kreeg op zijn 17^e echter tuberculose, waardoor hij niet meer zou voetballen. Omdat zijn aandoening besmettelijk was, werd hij uit het kleine huis van zijn moeder geplaatst en kreeg hij onderdak bij zijn oom aangeboden, waar hij een eigen kamer kon krijgen. Deze oom was anarchist en fervent lezer. Het gaf de jonge Camus toegang tot stapels literatuur. Ook moest hij door de ziekte zijn studie in deeltijd voltooien.

Hij zou lid worden van de *Parti Communiste Français*, maar zette zich tegelijkertijd in voor de Parti du Peuple Algérien, waardoor hij in 1937 uit de partij werd gezet

op grond van 'trotskisme'. Hij bracht de oorlogsjaren afwisselend door in Algerije en Parijs, waar hij de bezetting door de Wehrmacht meemaakte. In 1941 voltooide hij zijn eerste werken, *de Vreemdeling* en *de Mythe van Sisyphus*, waarmee hij voet zette in de existentiële filosofie. Hij was in de oorlogsjaren actief in het verzet middels de verzetskrant *Combat!*, waar hij van 1943 tot 1947 hoofdredacteur was. Rond het afscheid van de krant kwam hij in contact met Sartre, waarna de twee bevriend raakten. Dit was wel van meet af aan een zakelijke, gespannen vriendschap. Camus botste met Sartre over de steun die hij als zogenoemde '*compagnon de route*' van de Sovjet-Unie betoogde voor communisme, en daarmee stalinisme. De Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog in 1954 zou Camus in een enorme morele verdeeldheid brengen. Waar hij in de eerste plaats sympathie uitsprak voor de *pied-noirs*, en de Franse regering verdedigde, steunde hij gelijktijdig een vergrote Algerijnse onafhankelijkheid en/of federatie. Hij geloofde bovenal dat de twee in vrede samen zouden moeten kunnen leven, en kwam op voor gevangengenomen Algerijnen die de doodstraf wachtte. In 1957 werd hem de Nobelprijs voor Literatuur toegekend voor zijn essay *Réflexions sur la Guillotine*, waarin hij reflecteerde op de guillotine (tot en

met 1977 nog een gangbaar middel om de doodstraf toe te dienen in Frankrijk) en de doodstraf in het algemeen. In 1960 overleed hij in een auto-ongeluk, op de route terug van Provence naar Parijs.

We zien in zijn levensloop dat Camus een verdeeld denker is. Enerzijds sympathiseert hij consequent met links gedachtegoed: communistisch, anarchistisch of socialistisch. Anderzijds zien we ook dat hij moeite heeft met het ten volle doorvoeren van die ideologieën: hij keert zich af van het stalinisme en breekt met Sartre. Hij is voor Algerijnse onafhankelijkheid, maar tot op zekere hoogte. De zekere hoogte waar we het hier over hebben is geweld. In iedere gegeven situatie waarin Camus zich afzet tegen een denkkader, gebeurt dat tegen het decor van bloedvergieten. Hij breekt met Sartres stalinistische overtuigingen wanneer de gruwelen onder Stalins bewind bekend beginnen te worden, en ziet zich moreel verloren in een bloederige oorlog tussen partijen waarmee hij zich als Frans-Algerijn beide vereenzelvigt voelt.

Moeten we leven?

Waar komt dit vandaan? Camus' denken is van meet af aan besloten tot het denken over het leven en de dood. Eén van zijn bekendste zinnen is degene waarmee hij

De mythe van Sisyphus opent: 'Er bestaat maar één werkelijk ernstig filosofisch probleem: de zelfmoord'. De vraag of het leven zin heeft, of we moeten willen leven, dat is de kwestie waar Camus als eerste mee worstelt.

Het antwoord op deze vraag luidt volgens Camus een volmondig 'ja', maar dat is niet omdat het leven op zichzelf zin heeft. Het mensenleven heeft als bestaansvoorwaarde dat het absurd is, volgens Camus. Belangrijk is dat het absurde niet het eindpunt is van zijn filosofie, maar de grondvoorwaarde waarop zijn denken zich berust. Dat wil zeggen dat het leven in zichzelf zinloos is: rationeel gezien is er niks in de wereld dat ons erop wijst dat er een hogere betekenis der dingen is, een raamwerk dat ons bestaan een doel of verantwoording zou kunnen verschaffen. De mens is daarentegen juist constant bezig met het zoeken naar betekenis of waarheid: mensen zoeken naar helderheid in een chaotische, eeuwig troebele wereld. Geboren worden met dorst in een wereld zonder water, daaruit ontstaat het absurde volgens Camus.

Valt er uit deze droogte een filosofie te destilleren? Wat moeten we, als redelijke weeskinderen in een redeloze wereld? Camus stelt in ieder geval dat een leven zonder zin niet hoeft te zeggen dat we en masse zelfmoord moeten plegen 'omdat het toch niet uitmaakt'. Integendeel. In de Griekse mythe wordt Sisyphus gestraft door Zeus met het eeuwig een steen een berg op rollen. Telkens als hij bijna boven is, zal de steen zijn greep ontslippen, naar beneden rollen en begint het karwei opnieuw. De straf is de zinloosheid van zijn taak. Camus ziet in Sisyphus echter een modelvoorbeeld van het absurde leven. Voor degenen die kennis hebben gemaakt met de absurditeit van het leven is het leven als de steen: elke dag moet tot zijn einde worden gerold, waarna het hele zinloze proces zich weer opnieuw voltrekt. Maar Sisyphus is geen slachtoffer; Sisyphus is een held die in het volste besef van de zinloosheid van zijn taak telkens kiest om de berg af te lopen en de steen toch weer de berg op te rollen. Met tevredenheid kijkt hij terug op de omlaag rollende steen, wetend dat

hij hem weer omhoog zal rollen. De waarde van het leven is dus juist besloten in diezelfde absurditeit die het zinloos maakt: door het leven te kiezen in het besef van de zinloosheid ervan creëert de mens waarde door zijn eigen waarde te onderschrijven: kiezen voor het leven *ondanks* de absurditeit ervan maakt een mens lucide, de enige meester van zijn eigen leven.

**In iedere
gegeven situatie
waarin Camus
zich afzet tegen
een denkkader,
gebeurt dat
tegen het decor
van bloed-
vergieten.**

Camus is een denker uit de Moderniteit. Binnen de filosofie is dat grofweg de periode van de Verlichting tot en met de 20^e eeuw. Het eindpunt landt afhankelijk van wie je er op naslaat tussen de jaren '30 en '90, al zeggen anderen weer dat postmoderniteit (onze tijd) een voortzetting is van de Moderniteit. Het is een verwarde zaak, en sommige sociologen stellen dan ook dat het kenmerk van de Moderniteit het verlies van de zekerheid is. Denk aan het Nietzscheaanse "God is dood", en zulks. Camus probeert dan ook vanuit de Moderniteit, waarin de rede het voornaamste en misschien wel enige werktuig om handelen is, een zekerheid te scheppen die zich slechts behoudt tot het feitelijk onzekere. In *De mens in opstand* beschrijft hij dat als het existentiële equivalent van de Cartesiaanse twijfel: 'Ik schreeuw dat ik nergens in geloof en dat alles absurd is, maar ik kan niet twijfelen aan mijn schreeuw en moet minstens in mijn eigen protest geloven'.

Mogen we doden?

Waar de botsing tussen Camus en ideologie ligt, is dan ook in de voorwaarden van de moderniteit. Camus stelt vanuit de rede vast dat de wereld onredelijk is. In *De mens in opstand* beticht hij de grote ideologieën van zijn tijd ervan dat zij zich beroepen op geloof om de wereld toch redelijk te maken.

Dat gaat als volgt: degenen die het absurde niet onder ogen durven te zien, de absurde last niet durven te dragen zoals Sisyphus, en er toch voor kiezen om door te leven, zijn volgens Camus in wezen bezig met iets wat hij 'filosofische zelfmoord' noemt. Deze filosofische zelfmoord vereist een *leap of faith*, een beroep op gelovigheid. Omdat de rede ons volgens Camus geen enkele reden geeft om te denken dat de wereld redelijk is, moeten we buiten de rede treden om haar redelijk te maken. Dat kan bijvoorbeeld door middel van een God, het verkreupelen van de rede, omdat er een macht zou zijn die boven de rede staat en er dus niet vatbaar voor is en niet vanuit de rede te begrijpen valt: daar is dan dus geloof voor nodig. Dat is één voorbeeld, maar filosofieën en politieke ideologieën kunnen met dezelfde mechanismen werken. Wat Camus frustrereert is de belemmering van persoonlijke vrijheid die daaraan gebonden is. In het geval van filosofieën en ideologieën gaat het hem juist om de collectieve vrijheid die eraan verloren gaat.

In persoonlijke zin, bij bijvoorbeeld het volgen van leefregels uit een gegeven Heilige Schrift, is die belemmering helder. Camus verdraagt geen inperking van het tegenwoordige leven voor een hiernamaals dat redelijkerwijs niet te bewijzen valt. Hij hekelt hetzelfde proces omwille van een utopie in de toekomst. Het keert als het ware de mechaniek om. Hij stelt: 'de kwestie van de toren van Babel, die zonder God wordt gebouwd, niet om vanaf de aarde de hemel te bereiken, maar om de hemel naar beneden tot op aarde te brengen'. Als we los zijn geraakt van God, wanneer het leven niet met terugwerkende kracht kloppend kan worden gemaakt door middel van een hiernamaals, zal de toekomst de absurditeit van het heden op moeten lossen. Of zoals

Camus zegt: het 'hierna' verruilen voor het 'binnenkort'. En precies deze hypocrisie is waar hij voor waarschuwt, omdat het uit kan lopen op massamoord.

Ideologieën vinden hun plek volgens hem meestal op de juiste plaats. In een opstandige impuls, zoals hij dat noemt. Het 'protest' dat ten grondslag ligt aan het absurde. Als de mens het universum vraagt om redelijk te zijn, komt die vraag impliciet vanuit een redelijkheid die in de mens is. Dat komt neer op een verzet, een 'nee' tegen iets wat op het mensenleven in probeert te dringen. Een recht waarvan de opstandige niet wil dat er op ingedrongen wordt. Daarin is het tegelijkertijd een 'ja' op datgene wat verdedigd wordt. Een 'nee', dus, tegen die onredelijke indringing en impliciet een 'ja' voor de redelijkheid die die indringing als onredelijk erkent. Vertaald naar het kleinste interpersoonlijke niveau is dat een simpel opkomen voor je vrienden, tegenover een pestkop, bijvoorbeeld. In die mechaniek, toegepast op alle mensen, vinden ideologieën hun oorsprong. Iedere ideologie is er in de kern één die alle goeds voor jou en alle anderen in pacht beweert te hebben. Waar de fout ligt, zo denkt Camus, is dat de ideologie geneigd is te vergeten dat 'ja' óók van toepassing is op de 'pestkop'. Zo onderzoekt hij in *de mens in opstand* hoe deze opstandige impuls ten grondslag ligt aan de Franse en Russische revoluties. Hij legt óók uit hoe deze opstanden omsloegen tot geweld.

Deze opstandige impuls is namelijk geneigd zichzelf als zuiver goed te zien, omdat ze in tegenstand tot onrecht ontstaat. Daarmee gooit het onbedoeld de poorten open voor het kwaad waartegen het zich verzet. Hij schrijft: 'God doden en een kerk bouwen, dat is de constante, tegenstrijdige impuls van de opstand'. In het kort wil dat zeggen dat de opstandige impuls zich beroept op gerechtigheid én vrijheid, maar dat het geneigd is op termijn de vrijheid op te schorten omwille van die gerechtigheid. Want dat 'nee' tegen een indringende macht gaat ook op met betrekking tot anderen. Als ik dat 'nee/ja' uitspreek, opkom voor een zaak waar niet op ingedrongen mag worden, dan zal ik dat óók doen als

ik dat zie gebeuren bij een ander, ik zal op zijn minst een gevoel van onrecht ervaren. Daarin baseert dat 'ja/nee' zich op iets universeels, iets wat alle mensen delen. De opstand streeft naar eenheid. En het is juist in dat streven dat de opstand zichzelf verraadt. Want hoewel ik opkom voor het recht om niet gepest te worden en de vrijheid om zonder angst voor pesten over het schoolplein te lopen, is het makkelijk om te vergeten dat dezelfde voorwaarden opgaan voor de pestkop, al is hij de aanstichter. De ideologie is geneigd dit soort 'aanstichters', degenen die de eenheid van de opstand in de weg zitten, in de morele marge te plaatsen. Daarmee verraadt het zichzelf. De Franse Revolutie wist onder het vaandel van de rede, vrijheid, gelijkheid en broederschap – rechtvaardige pijlers – de zonnekoning af te zetten. Duizenden zouden hem achterna gaan onder de guillotine, als verraders van die idealen. Het fusilleren van de Romanovs ter bevordering van de emancipatie van het proletariaat, een rechtvaardig streven, leidde tot een totalitaire politiestaat. Gavriilo Princip dacht vast geheel in zijn recht te staan toen hij Franz Ferdinand neerschoot in Sarajevo.

Afijn, niet iedere ideoloog is een moordenaar, noch alle moordenaars ideologen. Camus wil alleen waarschuwen voor de moordende capaciteit van de ideologie. Zijn tijd was die van de Holocaust en de Holodomor, van warme en koude oorlogen. In een tijd waarin de filosofie lijkt te verdrinken in de bloedbaden van de 20^e eeuw vraagt Camus: 'Is het legitiem om te doden in naam van rechtvaardigheid?'. Het antwoord luidt wat hem betreft: 'nee'. In zijn verwarde tijd was het genoeg om enorme controverses te veroorzaken en enkele hechte vriendschappen die hij had te breken. Je kunt je afvragen hoe dat te rechtvaardigen valt. ▲

Techniek in het theater

Beeld Winonah van den Bosch

Tekst Hannah Born

Techniek is een essentieel onderdeel van theater. Om licht cues, decor veranderingen en muzikale momenten goed te laten verlopen, gebeuren er voor, tijdens en na een voorstelling een hele hoop dingen achter de schermen. De technici van de theaters Carré, DeLaMar en Frascati weten daar alles van. Zij vertellen wat er achter de techniektafel gebeurt, de ups-and-downs van het vak en hoe de afnemende interesse voor theatertechniek het beroep heeft beïnvloed.

Marco Hartendorf legt in de kantine van Koninklijk Theater Carré uit hoe de taken van technici afhankelijk zijn van het soort theater waarin ze werken. Carré, waar Hartendorf de functie van Hoofd Theater Techniek bekleedt, is een ontvangend theater. Hier worden weinig tot geen eigen voorstellingen gemaakt. In de zaal speelt bijna elke avond een ander stuk, van zowel nationale als internationale makers. De technici binnen dit theater zijn er dan ook meer om de binnenkomende gezelschappen te ondersteunen. Deze assistentie kan vele vormen aannemen, zoals helpen bij het op- en afbouwen van het decor of het ophangen van lampen.

Volgens Melvin Oerlemans, Hoofd Techniek bij DeLaMar Theater, kan ondersteuning ook bestaan uit het verschaffen van informatie of het meedenken met een gezelschap, als er bijvoorbeeld iets veranderd moet worden aan hun scenografie. Dit is soms nodig als de theaterruimte specifieke beperkingen heeft waar het bezoekende gezelschap geen rekening mee heeft gehouden. DeLaMar is bijvoorbeeld geen makkelijk theater voor reizende producties: 'Onze tonelen zijn net kleiner dan die van de gemiddelde schouwburg in het land, die zijn veel groter. Dus wat onze rol echt is [...]: gewoon zorgen dat er informatie is over wat er allemaal nodig is voor de productie.' Als theatermakers tijdens hun maakproces niet goed rekening houden

met de 'reisbaarheid' van hun stuk, kunnen ze in de knel komen en moeten er soms aanpassingen worden gedaan aan bijvoorbeeld het decor. Hier helpen de huistechnici dan bij. 'Maar', zo zegt Oerlemans, 'uiteindelijk lukt het altijd.'

'Technici zijn de eerste die aankomen en de laatste die weggaan'

Er zijn ook theaterinstellingen die naast voorstellingen ontvangen ook voorstellingen produceren. De rol van de technicus is in dat geval heel anders. Volgens Sjaak Zegwaard, Hoofd Techniek bij theater- en productiehuis Frascati, kan deze functie verschillende vormen aannemen. Soms is het aan de technici om een licht- en geluidsonwerp te maken of een decor uit te tekenen. Zegwaard beschrijft de technicus in dat geval als een begeleider voor de plannen voor het licht en decor. De technische

specialisten zijn dan van begin af aan betrokken bij het maakproces en brengen de ideeën van de regisseur, dramaturg en scenograaf tot leven. Er is daarvoor veel communicatie nodig tussen de verschillende disciplines, alle ideeën moeten voor iedereen duidelijk en uitvoerbaar zijn. Hierbij hoort ook dat technici soms op de rem moeten trappen en de regisseur moeten informeren dat bepaalde ideeën niet, of alleen op een andere manier mogelijk zijn.

Zo zegt Oerlemans, die vroeger mee heeft gewerkt aan voorstellingen bij DeLaMar Producties, dat een technicus altijd met een praktische blik moet kijken naar de plannen die op tafel liggen: 'Dan ben ik wel heel realistisch in wat kan en niet kan [...] En dat wordt vaak vergeten, want als je de kaders niet aangeeft, dan krijg je meestal een heel chaotisch proces. Dan is al het geld op, of de verwachtingen zijn te hoog of je kan iets niet waarmaken. Beter als je dat van tevoren natuurlijk al door hebt in plaats van halverwege.'

Wanneer technici niet de taak hebben gekregen om licht- en geluidsplannen te maken, omdat die door bijvoorbeeld een scenograaf worden gedaan, komen ze later in het proces aan bod om de gemaakte ontwerpen uit te voeren. Dit gebeurt voornamelijk tijdens de montageperiode. Die is meestal aan het einde van het maakproces, wanneer alles is bedacht en alle repetities zijn geweest. De voorstelling verplaatst

zich dan van de oefenstudio naar een theaterzaal. Dit is het moment dat de lampen worden opgehangen, de enscenering wordt getest en de overgangen tussen scènes worden geprogrammeerd. Licht, geluid en bewegende corelementen worden aan elkaar gekoppeld, waardoor alles met een goed getimede druk op de knop precies doet wat het moet doen. Hiervoor hebben technici vaak kort de tijd. Ze moeten hun taken precies en efficiënt uitvoeren. Bij productiehuis Frascati krijgen technici daar ongeveer een week voor, zegt Zegwaard, maar volgens Hartendorf moeten technische teams het bij andere theaters soms in twee dagen voor elkaar krijgen.

Hartendorf gaat verder in op de efficiëntie en moderniteit van de Nederlandse theatertechniek. Zo heeft Carré veel technische snufjes en ook in Theater Delamar, beaamt Oerlemans, zijn ze constant bezig met vernieuwen en moderniseren. Scherpere lampen, betere akoestiek en verdere verduurzaming: technici proberen altijd kwalitatief te verbeteren. Ook op het gebied van digitalisering heeft de theatertechniek flinke stappen gezet. Het beroep bestaat niet alleen maar uit lampen ophangen en decor opbouwen, maar vereist nu ook programmeringskennis en IT-werk van de technici. De licht- en geluidstafel zijn samengesmolten tot een geavanceerd computerprogramma. Dit heeft zeker voordelen, omdat technici zo in staat zijn grensverleggende ensceneringen neer te zetten, maar het heeft ook nadelen. Zo zegt Zegwaard: 'Het is ook wel weer fragieler. Als dat ding crasht, ben je ook alles kwijt.'

Omdat de theatertechniek in Nederland van zo'n hoog niveau is, kan niet elke technicus zomaar achter de knoppen zitten en een voorstelling goed begeleiden. Alleen de technici die meewerken aan het maakproces, kennen de voorstelling en haar timing op hun duimpje. Dit geldt ook voor de voorstellingen van Frascati, zo beschrijft Zegwaard: 'Want het is natuurlijk de technicus die haar draait hier in huis, die kent die voorstelling als enige.' Om die reden gaan technici mee op tour, een van de

meest slopende aspecten van het beroep. Zeker vroeger, toen er minder regels en wetgevingen waren in de theaterwereld. 'Ik weet nog dat ik tours deed, begin jaren 90, eind jaren 80. Vijf dagen was je weg, je start om tien uur met bouwen, je komt 's nachts om twaalf uur terug, en dat deed je vijf keer en dan had je twee vrije dagen. Één dag was het bijslapen, de andere dag wasjes draaien, boodschappen, en dan ging je weer', zo beschrijft Zegwaard. De lange dagen zijn sinds die tijd ingekort en werkgevers moeten zich nu aan strenge regels houden. Maar theatertechniek is nog steeds geen luizenbaantje, technici blijven de eerste die aankomen en de laatste die weggaan.

Naast de lange uren is het ook een beroep met een hoge werkdruk. Zeker bij ontvan-

gende theaters, waar elke avond een andere voorstelling getoond wordt, is het aan de technici om snel en efficiënt te werken om op tijd de deuren van het theater te kunnen openen. Oerlemans: 'Het komt weleens voor dat we het avondeten over moeten slaan en echt door moeten werken om te zorgen dat het doek op tijd open kan. Dat heeft met name vaak met storingen te maken [...] of een gezelschap dat zijn zaken niet goed op orde heeft, dat komen we ook tegen.' Wel beamen de technici van de verschillende theaters dat de steun van het team erg helpt. Ook verschilt het takenpakket van technici van dag tot dag waardoor eventuele druk niet lang aanhoudt: 'Als je stress hebt; is het de volgende dag weer wat anders', aldus Hartendorf.

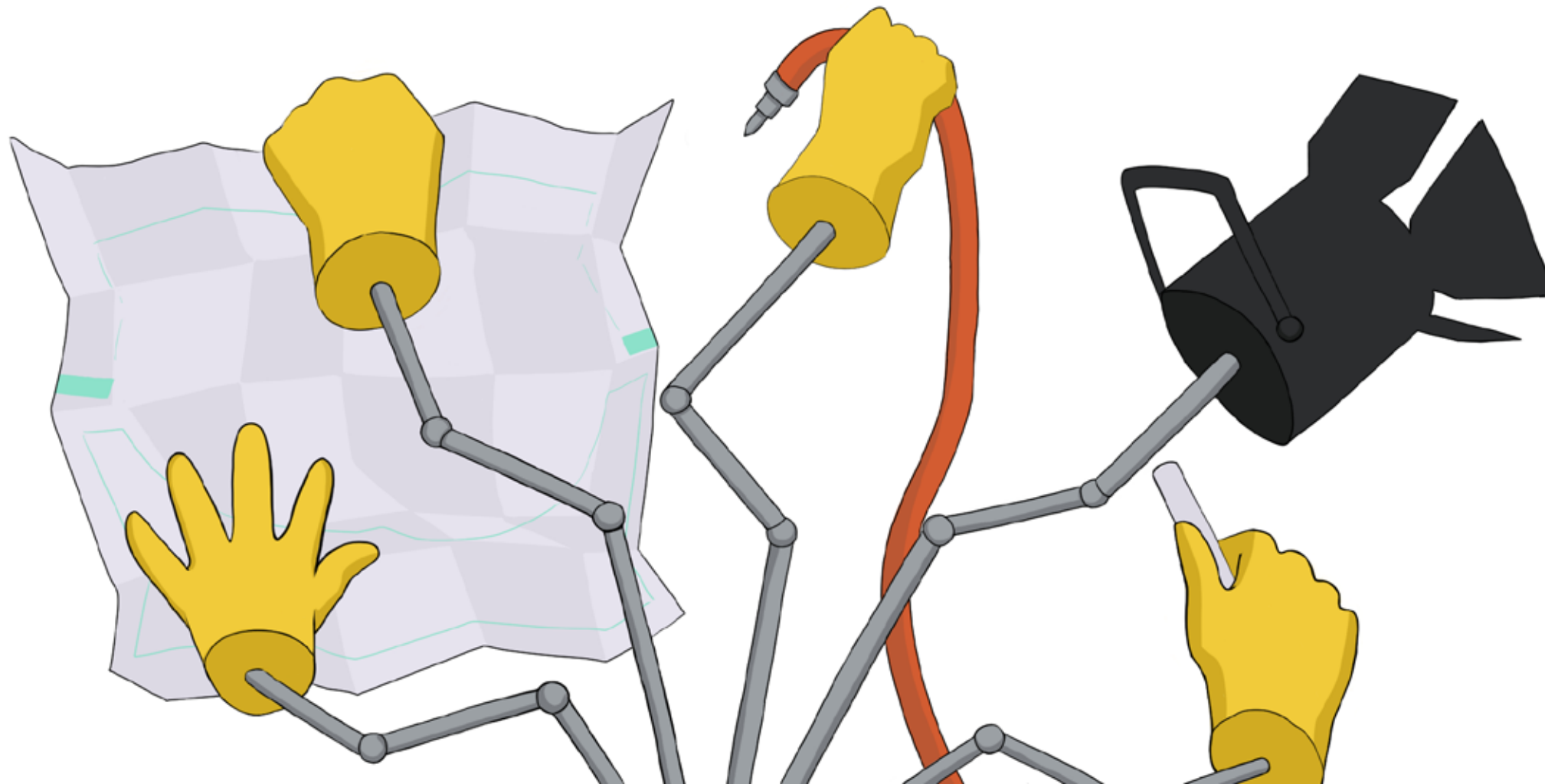
De werkdruk die technici ervaren komt niet alleen door het beroep zelf, maar ook door de grote tekorten waar de theatertechniek mee te kampen heeft. In de laatste jaren blijven er steeds meer vacatures voor theatertechniek openstaan. Op de vraag waar deze ontwikkeling vandaan komt, beantwoorden zowel Zegwaard als Hartendorf dat de lockdowns ten tijde van het coronavirus een grote impact hebben gehad op de theaterwereld. Hartendorf beschrijft hoe de sector volledig dicht was. 'Er kon helemaal niets. Er waren heel veel zzp'ers die allemaal buiten de boot vielen, dus die gingen allemaal naar een andere branche toe. Dus als je dan naar een baan gaat van negen tot vijf met bijna hetzelfde salaris, of misschien nog iets meer... dan stap je niet zo snel terug.'

Theatertechniek blijft zichzelf altijd verbeteren

Volgens Oerlemans komt de afnemende stroom van theatertechnici doordat de passie voor theater bij veel jonge mensen minder is geworden. Theater is aan het vergrijzen. Niet alleen het publiek, maar ook de mensen achter de schermen. Wat ook niet meehelpt is de institutionalisering van de theatertechniek. Zegwaard beschrijft hoe beginnende technici vroeger vooral van elkaar leerden en leerden door te doen, maar nu zijn jongeren bijna genoodzaakt een opleiding te volgen voordat ze ergens aan de slag kunnen. Als jongeren er dan voor kiezen om een opleiding zoals Podium- en evenemententechnicus te volgen, gaan de meeste vervolgens de festivalkant op, zo zegt Oerlemans.

Maar zelfs met de lange uren en onregelmatige roosters zit er nog steeds heel veel liefde en passie in het vak. Zo vertelt Zegwaard uitgebreid over hoe mooi het is om een concept van een maker tot leven te brengen: 'Een maker heeft een idee – "ik wil over dit onderwerp een voorstelling maken" – en dat je dan met het hele proces, van beginidee tot het eind creatie, meegroeit.' Ook vindt hij de veelzijdigheid van het beroep een erg grote plus. Voor Oerlemans is de *live* belevenis en de spanning die daarbij komt kijken een van de hoogtepunten van zijn baan. 'Je kan het maar één keer doen, je kan het maar één keer goed doen.' Ook de *live* reactie die techniek oproept uit de zaal, de energie van het publiek, is volgens Oerlemans 'echt genieten'.

Theatertechniek is dus een vakgebied met veel variatie, van programmeren tot schroefjes aandraaien, een technicus moet het allemaal weten en kunnen. Daarnaast moet iemand in het vak ook mee kunnen groeien met de snelle ontwikkelingen waar het beroep onderhevig aan is. Theatertechniek blijft zichzelf altijd verbeteren. Het is hierdoor dat de grootse ideeën van regisseurs en producenten werkelijkheid kunnen worden, waardoor er prachtige voorstellingen op het toneel komen te staan. Techniek houdt de theaterwereld draaiende, of in ieder geval goed belicht. ▲

Een God van vroeger

Beeld Dune Ketelaar

Tekst Tim Smit

Het weleer lonkt. Het verleden is altijd aantrekkelijk. In het Bijbelboek Prediker, geschreven in de derde of tweede eeuw voor Christus, werd al gewaarschuwd voor vroeger-was-alles-beter-denken (7:10). Het verleden is een tijd zonder onze problemen, en blijft vaak zonder eigen problemen over. ‘Vroeger’ heeft geen toekomst, zo ook geen angst. In de voorgeschiedenis projecteren we het voorbeeld van alles, daarom begrijpen we er alles. Het verleden is een mooie tijd.

Dat verleden dat om onze terugkeer roept, is inderdaad een illusie. Maar de geschiedenis is wel erg dienstig. Het helpt ons het heden te reconstrueren, helpt ons te begrijpen wat de andere mensen herinneren en er is altijd een moraal van het verhaal. Het verleden is ook zo’n heerlijke bron van menselijkheden, een oneindige put vol roddels en nieuwtjes. Maar wat gaat ons de geschiedenis eigenlijk aan? Het nu gaat ons wat aan, nu zijn wij en nu beslissen wij. De geschiedenis dragen we wel mee, maar ze heeft niet het laatste woord en het volgende woord komt nu. Als er dan een God voor ons is, moet Hij er vandaag en morgen zijn, want de geschiedenis is voorbij. God moet een God van de levenden zijn (Matt. 22:32). In een God van vroeger kun je net zomin geloven als dat je taart kunt eten met Marie Antoinette – Behalve als geloven in God hetzelfde is als geloven in Marie Antoinette.

Het is dan wel schrikken dat God zich in een geschiedenisboek openbaart. Dat is namelijk wat de Bijbel vooral is, of voor de preciezen onder ons: een verzameling van met name geschiedenisboeken. Natuurlijk is er van sommige teksten te zeggen dat het eigenlijk niet als geschiedenis bedoeld is. Het boek Job is bijvoorbeeld eerder het script van een toneelstuk. Daarnaast voldoen de teksten meestal niet aan moderne standaarden voor de historische wetenschap. Maar het is zeker niet te ontkennen

dat het de Bijbel er wel om te doen is een geschiedenis te vertellen. Zo lezen we bijvoorbeeld in het Bijbelboek Deuteronomium, het laatste boek van de Torah, het volgende:

‘Wanneer uw zoon u morgen zal vragen, zeggende: Wat zijn dat voor getuigenissen en inzettingen en rechten, die de HEERE onze God ulieden geboden heeft?, Zo zult gij tot uw zoon zeggen: Wij waren Farao’s dienstknechten in Egypte, maar de HEERE heeft ons door een sterke hand uit Egypte uitgevoerd.’ (Deut. 6:20-21)

Als je zoon vraagt wat de wetten van God zijn, met andere woorden ‘Wat moet ik in dit ogenblik doen?’, moet je hem een hoogst frustrerend antwoord geven. Het gaat eerst om geschiedenis. Dat mag ook wel steen des aanstoots zijn voor diegenen die de Bijbel al te vlug als bron van ethiek en politiek willen gebruiken. Ethiek en politiek zijn wel van belang, maar die wil God pas geven als je je verhoudt tot een geschiedenis. En dat is überhaupt niet makkelijk. De Schriftgeleerden en Farizeeën baseerden enerzijds hun uitverkoren status op hun afkomst van de oude Israëlieten, anderzijds beweerden zij dat zij het heus beter zouden doen dan hun voorvaders. Jezus zegt tegen hen: ‘Aldus getuigt gij tegen uzelfen, dat gij kinderen zijt dergenen die de profeten gedood hebben.’ (Matth. 23:31)

Het probleem van historische Godsopenbaring is in ieder geval niet te overwinnen door het primaat van geschiedenis eenvoudig tegen te spreken. Er zijn wel niet-historische boeken in de Bijbel, bijvoorbeeld de wijsheidsliteratuur, wetteksten en brieven, maar het is beslist niet makkelijker te zeggen hoe God zich zou openbaren in een verzameling wijsheden dan hoe hij zich openbaart in een volksgeschiedenis. Die vraag is misschien wel veel moeilijker. Een boek als Prediker kun je helemaal uit het Bijbelse verband rukken, en het nog heel wijs vinden, wat is daar nu voor goddelijks aan? Daarnaast zijn ook die boeken niet los te zien van de Bijbelse geschiedenis. Om de Bijbel als Godsopenbaring te begrijpen, moeten we eerst begrijpen wat het betekent dat God zich in een geschiedenis openbaart. Wat is dit voor een geschiedenis als ze ons wel wat aangaat?

Het geloof dat de grond van onze hoop en liefde is, is in Jezus Christus. Dat wil zeggen: God laat zich kennen in Jezus Christus en met het geloof in Jezus geloven we ook in God, omdat Jezus het Woord is waarmee God ooit sprak: ‘er zij licht’. Maar ook Jezus Christus is geschiedenis. De probleemstelling is daarmee niet omzeild, maar juist op de spits gedreven, omdat God hier, in deze geschiedenis, voor eens en voor altijd openbaar moet zijn: ‘Op velerlei wijzen en langs velerlei wegen heeft God in het verleden tot de voorouders gesproken door de profeten; nu, aan het ein-

de van de tijd, heeft Hij tot ons gesproken door zijn Zoon, Hij straalt Gods luister uit, Hij is zijn evenbeeld, met zijn machtig woord draagt Hij alles wat bestaat.’ (Hebr. 1:1,3)

Maar wat is geloven in Jezus Christus? Debatten over geloof in Jezus Christus gaan vooral over de feitelijkheid van zijn bestaan, zijn doen en laten. Met name wordt hier veel gesproken over zijn opstanding. Dit zijn volstrekt vruchteloze debatten. Geschiedenis gaat namelijk niet over het verleden, maar over de materialen die nu voor onze neus liggen, de status quo van het heelal. De geschiedkundige vraagt zich af hoe die dingen zo geworden zijn en gebruikt wetmatigheden om een verleden te simuleren. Als het materiaal hetzelfde is, kun je alleen maar twisten over de wetmatigheid. In het debat over of Jezus uit de dood is opgestaan, wordt dus getwist over of het mogelijk is dat Jezus uit de doden is

‘Het probleem van historische Godsopenbaring is in ieder geval niet te overwinnen door het primaat van geschiedenis eenvoudig tegen te spreken.’

opgestaan, maar dat valt alleen maar af te leiden uit het feit. Hier zijn alleen maar cirkelredeneringen mogelijk.

Die debatten zijn niet alleen vruchteloos, maar gaan ook volledig voorbij aan wat het betekent om gelovige in Jezus Christus te zijn. ‘Indien wij nu met Christus gestorven zijn, zo geloven wij dat wij ook met Hem zullen leven’ (Rom. 6:8) Geloven in Jezus is gestorven zijn met Christus, Zijn dood is onze dood. Zijn geschiedenis, is onze geschiedenis, wat over hem verteld wordt, wordt over ons verteld. Beking betekent precies dat wij eerst onze eigen geschiedenis hadden, en nu een andere geschiedenis krijgen. Een nieuwe waarheid van ons bestaan, van ons leven.

‘Waarom Hij in alles den broederen moest gelijk worden.’ (Hebr. 2:17) Hij heeft een menselijk leven aangenomen, een menselijke geschiedenis. Dat wil zeggen dat

hij van onze geschiedenis de zijne heeft gemaakt, en daarmee is ze geen onbegrijpelijke opvolging van gebeurtenissen meer. De geschiedenis van zijn lijf, wordt de geschiedenis van degenen die in hem zijn ingelijfd. Onze nieuwe geschiedenis is heilsgeschiedenis geworden, een geschiedenis van genezing. Ons leven is een gebeurtenis waarin God iets dat niet vol doet volmaakt. Desalniettemin verzucht Paulus: ‘Maar ik zie een andere wet in mijn leden.’ (Rom. 7:23) Onze oude geschiedenis blijft nog aan ons kleven, en is vaak het beste zichtbaar.

Daarin verschilt Christus ook van ons; in hem was er geen andere geschiedenis dan heilsgeschiedenis. ‘Die in alle dingen gelijk als wij is verzocht geweest, doch zonder zonde.’ (Hebr. 4:15) Als Christus niet zonder zonde was geweest, als aan hem ook die andere geschiedenis van de mensen zichtbaar was, was voor ons de heilsgeschiedenis helemaal niet zichtbaar. Zo is het gesteld met de andere middelaars van Gods heil, die moeten ook voor zichzelf offeren en aan henzelf is het daarmee niet te danken dat God werkt, zij beantwoorden alleen een roep om iets te zijn wat ze zelf niet zijn: heilsmiddelaren. (Hebr. 5:3-4)

In het tweede deel van het Bijbelboek Jesaja wordt er in vier gedichten verteld van een dienaar van de Heer, een man van smarten. Hij is de uitverkorene van de Heer, de rechtvaardige, maar hij wordt veracht en vervolgd en hij verzet zich niet. De joodse interpretatie van dit vers betreft het op het joodse volk, dat uitverkoren wordt door God, maar aan alle kanten te lijden heeft. In het Bijbelboek Handelingen, daarentegen, lezen we over een eunuch uit Ethiopië, die vlak na de dood en opstanding van Jezus op bedevaart was in Jeruzalem. Hij leest op de terugweg, hardop zoals iedereen toen, uit deze gedichten over de man van smarten. Philippus, een apostel, hoort uit de wagen van de Ethiopiër de woorden van Jesaja en vraagt aan de eunuch of hij begrijpt wat hij leest. Hij antwoordt van niet. Volgens Philippus gaat de tekst over Jezus, is Jezus de man van smarten. (Hand 8:26-40) Philippus’ uitleg is geen weerlegging van de gangbare

Joodse uitleg, het gaat er juist om dat wat van het Joodse volk, als Gods volk geldt, in eerste instantie van Jezus geldt. Dat deze ene tekst over Jezus en Gods volk gaat, laat juist zien dat het verhaal van Gods volk en het verhaal van Jezus in de kern hetzelfde zijn. Voor Gods volk, toen en nu, is er maar één geschiedenis die er werkelijk toe doet: de heilsgeschiedenis, het verwachten, ontvangen en herinneren van Gods heil. Onze eigen geschiedenis is dus niet bepalend; het gaat er niet om wiens kinderen wij zijn. Gelukkig maar, want onze ouders hebben de profeten gedood.

‘Voor Gods volk, toen en nu, is er maar één geschiedenis die er werkelijk toe doet: de heilsgeschiedenis, het verwachten, ontvangen en herinneren van Gods heil’

Dat betekent niet dat we de hele Bijbel mogen vergeten omdat we de samenvatting hebben ontvangen in Jezus Christus. Vrijwel alles wat we weten over Jezus komt uit de evangeliën, en die zijn nu juist een poging om vanuit het Oude Testament Jezus te begrijpen en zijn leven uit te leggen. De geschiedenis van Jezus wordt uitgelegd in het Oude Testament, in de geschiedenis van Gods volk, en moet daarom nog steeds worden uitgelegd in het leven van Gods volk, zijn kerk.

Voor Bijbelinterpretatie betekent dit dat het er in eerste instantie om moet gaan wat er gebeurt. Dat de Bijbel zegt geschiedenis te zijn, moet gerespecteerd worden. De uitlegger mag de geschiedenis eenvoudig herhalen, hertvertellen. Hierbij mogen en moeten ook de inzichten gebruikt worden die de moderne geschiedkunde en andere wetenschappen kunnen bieden, maar dat moet niet verhullen dat het de Bijbel erom te doen is te laten zien hoe de geschiedenissen van deze mensen en van Zijn volk ook heilsgeschiedenissen zijn. Daarmee zijn ook al deze geschiedenissen de geschiedenis van Jezus Christus en ook onze geschiedenis. Over wie het gaat en wanneer het speelt is ambigu.

De geschiedenissen die we lezen gaan ons dus wat aan, omdat ze ook over ons gaan, omdat het onze heilsgeschiedenis is. De Bijbelse obsessie met de geschiedenis heeft niets te maken met de illusie dat het toen beter was. Kerkvader Augustinus zegt zelfs dat de Bijbel geschreven is om ons te troosten: toen was het ook slecht. De Bijbelse geschiedenis gaat ons wat aan omdat er daar steeds ook een andere geschiedenis is, de geschiedenis van bevrijding door Christus. En in het licht van die geschiedenis verdampen alle illusies over het vermeende weleer en het toneel van het nu. ▲

Moerdijkers over de ongewisse toekomst: ‘Ik zit niet te wachten om in een spookdorp te wonen.’

Beeld Rijksmuseum

Tekst Just Pallandt & Noam Grunfeld

‘Fijn dat je er weer bent!’, staat op de muur geschreven van Kapsalon Van Eesteren in Moerdijk. Alhoewel we er voor het eerst zijn – en dus het woordje ‘weer’ niet opgaat – lijkt het de eigenaresse, Nicole van Eesteren, niet te deren. Ze ontfermt zich over ons alsof we elkaar al sinds jaar en dag kennen.

In 1993 nam Van Eesteren de kapsalon over van haar ouders, die op hun beurt in 1958 de zaak openden. Kapsalon van Eesteren is dan ook een begrip. Niet alleen Moerdijkers, maar ook veel mensen van buiten zetten hier een stap over de drempel. ‘Veel klanten die hier niet meer wonen komen alsnog omdat ze mijn vader hebben gekend’, zegt Van Eesteren. Los van wat inwoners die volgens Van Eesteren bijkluisten als knipper in een garagebox is zij de enige officiële kapper in het dorp. ‘Vroeger had je hier sowieso meer’, gaat ze verder. Maar in de afgelopen jaren zijn de slager en de bakker verdwenen. In 2020 hield café de Put op te bestaan, waarop de biljartclub verplaatste naar dorpshuis De Ankerkuil. ‘Jullie komen uit Amsterdam?’, vraagt Van Eesteren opgetogen, terwijl ze de eerste plukken knipt. ‘Wat grappig’. Ze had dezelfde dag nog een anonieme brief ontvangen van een kapper uit Amsterdam. ‘Graag wil ik jullie een hart onder de riem steken’ stond aan het begin. Echter, Van Eesteren ontving niet alleen een brief: sinds een paar maanden gaat de telefoon van de kapsalon onafgebroken. ‘Ik heb al RTL Nieuws, RTL Z, RTL Late Night, de NOS, Telegraaf, Hart van Nederland en Brabants Dagblad aan de lijn gehad.’ Niet voor een kappersafpraak, de reden is simpelweg tragisch: sinds 11 november hangen er donkere wolken boven het dorp.

‘Moerdijk kan verdwijnen’, deelde de Burgemeester Aart-Jan Moerkerke diezelfde dag mee. Het dorp, omringd door water, spoor, de A16 en A17, een industrieterrein en de haven, wordt al sinds de jaren ‘90 bedreigd. Toch lijkt deze keer het woord

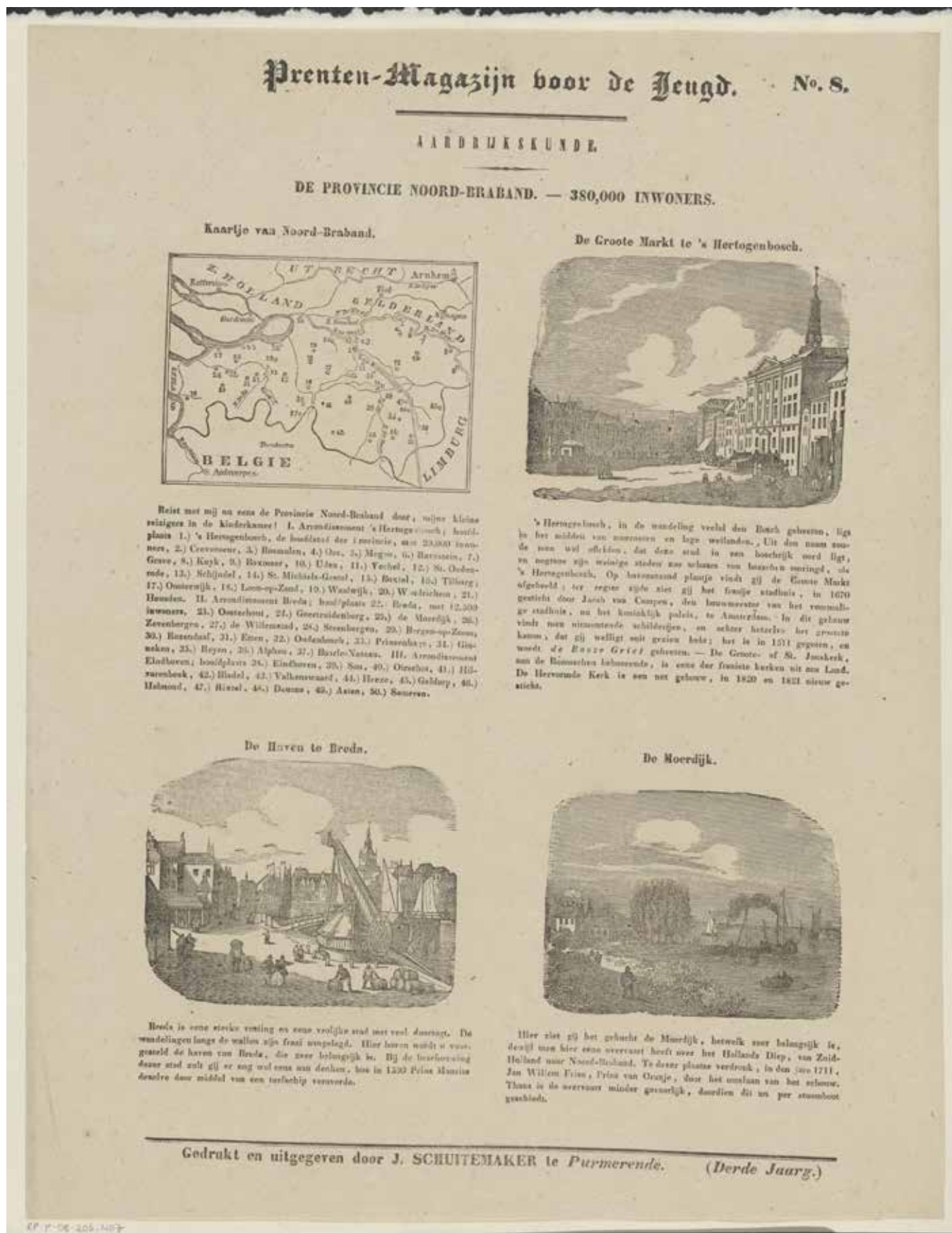
‘Of je nou naar links of rechts gaat, uiteindelijk kom je toch weer op dezelfde plek uit’

beklonken. In 2023 wees het Rijk het naastgelegen industrieterrein aan als noodzakelijke plek voor de bouw van twee nieuwe energiestations. Twee jaar later concludeert de gemeente dat hiervoor alleen plek is aan de oostelijke kant; daar waar Moerdijk nu nog ligt. ‘Met ratio in het hoofd, maar met pijn in het hart’ stemde ook een gemeenteraadslid in met de opheffing van het dorp, ten bate van de industrie. Hij was

niet de enige. Achttien anderen volgden hem. Slechts drie raadsleden van Onafhankelijk Moerdijk keerden zich tegen het plan van het College.

Hans van Brenkelen, gemeenteraadslid voor Onafhankelijk Moerdijk (OM), is daarnaast voorzitter van de Postduivenvereniging Ons Genoegen Zevenbergen. Op zijn website poseert hij lachend met zijn postduif, die – zoals hij schrijft – in 2024 winnaar was van de Morlincourt RCC-West Brabant 2000, dé postduifwedstrijd van Roosendaal. Zelf woont Van Brenkelen in het naastgelegen Zevenbergen en kent hij geen postduif liefhebbers in Moerdijk. Ondanks dat het verdwijnen van Moerdijk daarmee geen invloed heeft op zijn hobby, stemde zijn partij als enige tegen de opheffing van het dorp. Volgens fractievoorzitter Fens komt het besluit namelijk veel te vroeg. ‘Er is géén besluit van het Rijk. Er is géén wettelijke druk. Er is géén feitelijke noodzaak om nu een mandaat te verlenen’, staat als verklaring op de website van OM.

De grote consensus binnen de gemeenteraad van Moerdijk staat haaks op de huidige tijdgeest. Impopulaire en ingrijpende besluiten zijn immers een zeldzaamheid geworden in de politiek. Sinds 2019 is Nederland in de ban van de stikstofcrisis, maar in die tijd heeft bijna geen enkele partij zijn handen durven te branden aan dit

Moerdijk staat al eeuwen in de belangstelling

precaire dossier. Hetzelfde geldt voor het klimaat of de woningproblematiek. 'Bouwen, bouwen, bouwen', is het breed gedragen motto in Den Haag. Maar als het gaat om ingrijpende maatregelen zoals afschaffen van de hypotheekrenteaftrek of het belasten van vermogen, haakt het merendeel af. Waarom is Moerdijk een uitzondering op de regel? De plaatselijke VVD-fractievoorzitter Erik van der Linden hoeft niet lang na te denken. Volgens hem is de raad vanaf het begin goed meegenomen in de plannen van het bestuur, waaruit duidelijk naar voren kwam: er is geen andere keuze. Ine Kuijpers, raadslid voor D66, beaamt dat. 'Het klinkt heel zuur, maar we hebben geprobeerd het beste eruit te halen. 'Het is een duivels dilemma.' De uitbreiding van de industrie in een andere richting had nog ingrijpendere gevolgen: dan hadden grotere dorpen zoals Zevenbergen of Klundert, die ook onderdeel zijn van de gemeente Moerdijk, eraan moeten geloven.

Op een grauwe novemberochtend nemen we eerst de trein naar Zevenbergen, dat samen met achttien andere dorpen onder de gemeente Moerdijk valt. Hier staat ook het gemeentehuis. Alhoewel het gebouw van buiten weinig tot de verbeelding spreekt, is het binnen goed toeven. Op de verwarming is niet bezuinigd, er is gratis koffie en als kers op de taart: op de balie staat een schaalje met pepernoten. Even verderop, in de kantine, heerst een ongedwongen sfeer. Er wordt gegeten, gelachen: eigenlijk alles wat je van een typische bedrijfskantine mag verwachten. Verder maakt Zevenbergen, net zoals het gemeentehuis zelf, qua architectuur geen wonderschone indruk. Maar vredig lijkt het er wel. Hier is het 'Bene Est', zoals op een gevel staat, dichtbij het station. Hoe hangt de vlag erbij in het dorp twee kilometer verderop, in Moerdijk? Omdat de bus maar eens per uur rijdt, proberen we in eerste instantie de reis liftend voort te zetten. Helaas wordt de opgestoken duim door meerdere automobilisten genegeerd dan wel beantwoord met een gewezen vinger, in de richting van de bushalte. Vijftig auto's verder, een half uur later geeft eindelijk iemand gehoor aan ons signaal: het is de bus. Bus 218 om precies te zijn. De

buschauffeur heeft de radio aanstaan. Hij zingt zachtjes mee met een van de hits van Suzan en Freek. Daarmee is gelijk ook alles gezegd: voor de rest is hij nors, net zoals de andere passagiers. Alsof ze ons mentaal willen voorbereiden op de sfeer die we zo direct zullen aantreffen in het dorp Moerdijk. Hoewel die in eerste instantie bedompen lijkt - aan de gevels hangen rijen met vlaggen halfstok - geldt dat niet voor de opgetogen Moerdijker Bob Spaans. Als we hem aanspreken is hij net bezig houten balken te laden en lossen, om er een nieuwe bak voor de kliko van te maken. Maar de gepensioneerde timmerman heeft alle tijd voor een gesprek. 'Zolang het niet gaat regenen, vind ik alles best.' Spaans woont al meer dan een halve eeuw in Moerdijk. Toch classificeert hij zich niet als een 'echte' Moerdijker. Daarvoor is volgens hem de geboorte een vereiste, zoals bij zijn vrouw Cocky en zijn schoonmoeder wel het geval is. Spaans' schoonmoeder is niet alleen een geboren en getogen Moerdijker, maar met vierennegentig jaar de oudste nog levende Moerdijker.

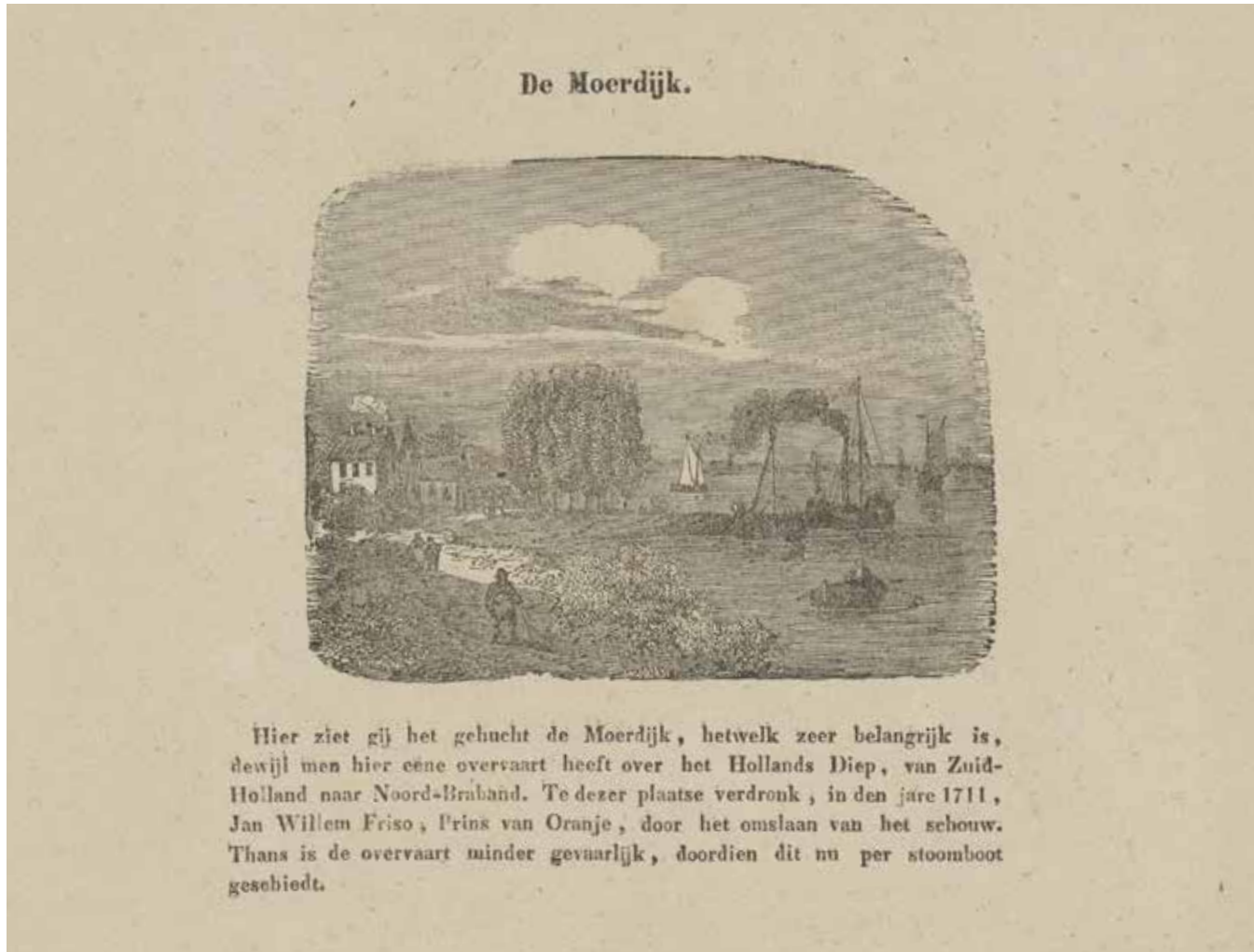
'Jullie moeten helemaal niets. Het enige wat jullie moeten doen is strijden'

Moerdijk is niet groot en daarom prima bewandelbaar. Of zoals Spaans het verwoordt: 'Of je nou naar links of rechts gaat, uiteindelijk kom je toch weer op dezelfde plek uit.' Desalniettemin staat hij erop ons een rondleiding te geven. Niet te voet, maar in zijn grijze Skoda. Als we, eenmaal ingestapt, onze gordel proberen vast te doen, kijkt Spaans verbaasd op.

'Denk je dat we gaan vliegen?'. Hij bedoelt maar: Moerdijkers doen niet aan een veiligheidsriem. Spaans rijdt ons langs de begraafplaats, het dorpsplein, het verlaten café de Put en de haven. Tot slot maken we een uitstapje naar de rand van het dorp. Terwijl Nothing Really Matters van Metallica door de radio galmt, wijst Spaans op een gigantische loods inbouw aan de rand van Moerdijk. De industrie is niet meer ver weg. Ondertussen is de Skoda fanatiek gaan piepen en doet Bob toch maar z'n gordel om.

Hoe nu verder? Er klinken plannen om voor de inwoners een dorp verderop te bouwen. Uit een rondgang onder bewoners blijkt dat vele daar positief tegenover staan. Tegelijkertijd roept het besluit ook veel vragen op. Spaans: 'We zeuren al zestig jaar voor een fietspad van Moerdijk naar Zevenbergen'. Het fietspad kwam er nooit. Waarom zou het opnieuw bouwen van een dorp dan wel lukken, vraagt hij zich openlijk af. 'We zijn, voor mijn gevoel, altijd een beetje een buitenbeentje geweest voor de gemeente.' Dan: 'Maar ja, dat is mijn persoonlijke gevoel.' Bovendien stelt Spaans dat de gemeenschap in de afgelopen jaren al flink is veranderd. Natuurlijk, 'een deel is ten hemelen gegaan.' Maar, er is ook een groot deel vertrokken, verhuisd naar andere gemeenten. Volgens hem komt dat door de zogenoemde 'blijf-regeling', die de gemeente in 2015 in het leven riep. Dit houdt in dat Moerdijkers hun huis te allen tijde voor vijftien procent van de taxatiewaarde aan de gemeente kunnen verkopen. Het idee is om hiermee financiële zorgen bij bewoners weg te nemen en te voorkomen dat zij uit voorzorg hun huis te koop aanbieden. Echter, Spaans spreekt liever van een 'vertrekregeling': voor velen was het juist een laatste zetje om het heft in eigen handen te nemen. Een deel van de bewoners wilde niet langer het lot van Moerdijk afwachten en vertrok.

Als je als kind kattenkwaad uithaalde in het dorp, wisten je ouders er al van voordat je thuis was, stelt Joyce Vink, die namens de jongeren sprak op de inspraakavond van de gemeente. Mandy, wiens echte naam bekend is bij de redactie, kan zich hierin

vinden. 'Iedereen kent elkaar en iedereen let op elkaar.' Mandy hoopt dan ook dat Moerdijk een doorstart kan maken op een andere plek. 'Het gaat om meer dan huizen. Mijn vrienden van de basisschool wonen hier ook nog steeds.' Maar er is nog een ander probleem. Mandy werkt bij de viszaak Koman's. Haar vader is eigenaar. Oorspronkelijk was het idee dat zij, samen met haar broer, op termijn de zaak zou overnemen. Maar, een verhuizing van het bedrijf is praktisch ingewikkeld. Zoals vader Jaco het in BN de Stem verwoordt: 'We zouden misschien kunnen verhuizen, maar we vissen zelf ook nog vanuit de haven hier, dus daar zullen we niet op vooruitgaan.' Voor diegenen die – om in Spaans' vocabulaire te spreken – 'ter hemelen zijn gegaan', vormt een eventuele verplaatsing nog een grotere uitdaging. 'Hier is laatst nog een goede vriend van mij begraven', zegt Spaans, terwijl hij wijst in de

richting van het kerkhof. Volgens het zogenoemde grafrecht mag iemand niet binnen tien jaar worden opgegraven. Hoewel verwacht wordt dat Moerdijk niet binnen die tijd van de kaart verdwijnt, is het de vraag tot wanneer bewoners in hun eigen dorp mogen worden begraven. 'Ja, dat is wel een dingetje', geeft ook Van Eesteren toe.

'Laat dit niet gebeuren!' Jullie moeten helemaal niets. Het enige wat jullie moeten doen is strijden', staat onderaan in de brief van de kapper. Een deel van Moerdijk kan zich daarin vinden. Onlangs startte een groep bewoners de petitie 'Sloop Moerdijk niet', als laatste noodkreet. Inmiddels is hij al 7000 keer ondertekend. Andere Moerdijkers staan ambivalent tegenover de toekomst. 'Ik ben niet de eerste die hier het licht uit doet, maar zeker ook niet de laatste', stelt Van Eesteren. Bob en zijn levenspartner Cocky Spaans sluiten zich daarbij

aan. Als we eenmaal thuis bij hen aan de koffie zitten met een Echte Enkhuizer Jodekoek, voor de helft bedekt met chocola, verzucht Cocky Spaans: 'Ik zit niet te wachten om in een spookdorp te wonen.'

Sinds 11 november hangt bij meerdere gevels de vlag halfstok, uit onvrede over het besluit van de gemeente. Wat nu? Mandy haalt haar schouders op. In ieder geval hangt bij haar thuis de vlag niet aan de gevel. 'Anders lijkt het alsof je je al hebt neergelegd bij het lot.'

Op 1 december maakte de gemeente Moerdijk bekend een besluit over de toekomst van het dorp uit te stellen. Misschien is het woord toch nog niet beklonken in het chronisch bedreigde dorp. ▲

Brunette, Blanchette en Marie Antoinette: De boerenfantasie van de Franse koningin

Beeld Ieke Meijer

Tekst Jiske Benedictus

Marie Antoinette is altijd al een betwist historisch figuur geweest, en het onderwerp van talloze verhalen, mythes en geruchten. Die zijn lang niet allemaal waargebeurd: de fameuze woorden '*Qu'ils mangent de la brioche*' – 'Laat ze dan taart eten' – heeft Marie Antoinette bijvoorbeeld nooit uitgesproken. Maar andere verhalen bevatten wel een kern van waarheid. Zo is de anekdote dat Marie Antoinette zich graag als boerin verkleetde en op het landgoed van Versailles tussen haar schaapjes dartelde in de loop van de tijd misschien vertekend geraakt, maar hij berust wel degelijk op de werkelijkheid. Het verhaal van de *Hameau de la Reine*, het modelboerendorp van Marie Antoinette, laat zien dat de Franse koningin inderdaad niet altijd *in touch* was met de realiteit – maar ook dat de verhalen die we vertellen over historische figuren soms ingewikkelder in elkaar zitten dan de overlevering ons doet geloven.

Het moet een magische plek zijn geweest, onder de rook van achttiende-eeuws Parijs. Tussen de jasmijn- en rozenstruiken, de fruitbomen en de laurier stonden pittoreske oude huisjes aan de oever van een meer. Een beekje kronkelde door het gras en kwam uit in een gigantische grot, donker en vochtig. In de weilanden graasden Zwitserse koeien en donzige schapen, en in de wijnvelden hingen de druiventrossen laag bij de grond, zo vol waren ze. Het was de hemel op aarde – waarvan de poorten voor maar weinig mensen open zouden gaan.

Dit was de Hameau la Reine: het modelboerendorp van Marie Antoinette, aangelegd tussen 1783 en 1786 door architect Richard Mique, en de plek waar de Franse koningin vaak wekenlang verbleef. Marie Antoinette zag de Hameau als haar toevluchtsoord, waar ze met haar vriendinnen kon ontsnappen aan het bedrukkende hof en kon genieten van het 'simpele' boerenle-

De koningin liet portretten schilderen waarop zij en haar vriendinnen, tegen de pittoreske achtergrond van de Hameau, poseerden in simpele plattelandskleding en zonder make-up

ven. De zware baljurken en torenhoge kapsels werden vervuld voor simpele jurken van mousseline en hoeden van stro met een brede rand, en in de Hameau konden gasten zich even op het platteland wanen: wandelen door boomgaarden en moestuinen, koeien en schapen aaien, en in de prachtige gebouwen genieten van melk, roomijs en vers fruit. De Hameau was een zogenoemde *pleasure dairy* of *ferme ornée*: het bevond zich op het kruispunt tussen functie en vermaak, een werkende boerderij die óók een lust voor het oog was. Maar met al haar pracht en praal was de Hameau de la Reine een wrange illusie, een lachspiegel waarin de realiteit werd verdraaid en vervormd. Het simpele plattelandsleven waar Marie Antoinette en haar gasten van droomden, bestond namelijk helemaal niet.

Het Franse "boerenleven"

Het leven van echte Franse boeren leek in de verste verte niet op het paradijsje van de

Hameau. Sinds het aantreden van Lodewijk XVI als koning in 1774 was het bestaan van het Franse volk steeds zwaarder geworden. Dat kwam in de eerste plaats door externe omstandigheden: het was het staartje van de Kleine IJstijd, en door kou en wispelturig weer mislukten de oogsten en stierf het vee, jaar in jaar uit. Maar in deze steeds hachelijker wordende situatie werden ze niet bijgestaan door het bewind van Lodewijk XVI, een vorst die kwistig met geld strooide – niet ten gunste van zijn volk, maar om oorlogen te voeren en het luxueuze leven aan het hof te financieren. Het Franse volk keek met lede ogen toe terwijl de bodem van de schatkist in zicht begon te raken en de honger toenam.

Marie Antoinette wilde dan wel de charme van het boerenleven ervaren, zó levensecht hoefde het nou ook weer niet. Op de Hameau hoefde niemand honger of kou te lijden – het was juist een plek van overvloed en luxe, maar dan wél in een volks jasje gestoken. Om zo ‘authentiek’ mogelijk te zijn zagen de huisjes er enigszins verval- len uit, met muren beschilderd alsof ze uit eeuwenoude, brokkelende stenen beston- den, het hout alsof het door wormen was aangetast. Maar het interieur was met mar- mer bekleed, het servies was van delicaat porselein met gouden randjes. Het was alle uiterlijke romantiek van het platteland, maar dan zonder de ontberingen van het echte boerenleven.

De frivole koningin

De bouw van de Hameau was voor het Franse volk dan ook een klap in het ge- zicht. Voor veel Fransen voelde het alsof Marie Antoinette hen belachelijk maakte: terwijl zij zwoegden in de velden om alle monden te kunnen voeden, dartelde zij rond in haar vergulde dorp alsof het boe- renleven een eitje was. Erger nog, een deel van hun belastingcenten werd gebruikt om de Hameau te kunnen onderhouden. Al- lerlei roddels begonnen in Parijs en daar- buiten rond te waren: dat Marie Antoinet- te zich zou verkleeden als melkmeisje om boerinnetje te spelen, en dat haar schapen geparfumeerd waren en zijden linten om hun nek droegen.

Ergens waren die geruchten ook waar. Ma- rie Antoinette vond het namelijk heerlijk om met haar vrienden toneelstukken op te zetten en op te voeren in de *jardin anglais* van Versailles. In één van die producties, *Two Hunters and a Milkmaid* van Louis Anseume, vervulde Marie Antoinette de rol van melkmeisje Perrette – en had ze dus

het bijbehorende kostuum aan. Ook liet de koningin portretten schilderen waarop zij en haar vriendinnen, tegen de pittoreske achtergrond van de Hameau, poseerden in simpele plattelandskleding en zonder make-up. De geruchten waren misschien een overdrijving van hoe Marie Antoinet- te haar tijd in de Hameau meestal door-

bracht, maar ze kunnen ook niet helemaal als een mythe worden bestempeld.

Het gedrag van Marie Antoinette in de Hameau viel niet in goede aarde bij een volk dat toch al niet zo’n hoge pet op had van zijn koningin. Dat was niet altijd zo geweest: aanvankelijk, toen Marie Antoi- nette in 1770 op 14-jarige leeftijd vanuit Oostenrijk naar Frankrijk verhuisde om met Lodewijk XVI te trouwen, werd ze door de Fransen geliefd en zelfs aanbeden. Maar al snel begon de publieke opinie zich te keren. Als koningin was Marie Antoi- nette niet erg zichtbaar voor het volk, en ze leek ook weinig met hen begaan. Ze begaf zich zelden buiten Versailles, en als ze al door het publiek werd gezien, was ze meestal verward in ‘frivoliteiten’: slee- en, paardrijden, dansen. De gigantische feesten die ze organiseerde in de tuinen van Versailles leverden haar de bijnaam *‘Madame Deficit’* op. Verhalen over de *Hameau de la Reine* droegen alleen maar bij aan dit beeld van een lichtzinnige, kwistige koningin. Kwaadaardig was Marie Antoi- nette dus misschien niet, maar ze was ook duidelijk niet de vorstin die haar volk no- dig had.

Zuiver of zuivel?

Marie Antoinette was echter niet zo naïef dat ze geen idee had van de onvrede in het land – de bouw van de Hameau was zelfs bedoeld om haar reputatie een beetje op te krikken. Met haar modelboerderij wilde ze zich presenteren als lieflijk en moederlijk, zorgende voor haar tuinen en schapen zo- als ze zich ook om het Franse volk bekom- merde. In de Hameau stonden koeien met lieflijke namen als Brunette en Blanchette, en hun melk werd gebruikt voor heerlijke kazen, boter en andere melkproducten – zoiets hoorde toch bij een deugdelijke, zorgzame, en vooral ook vruchtbare moe- der?

Over dat laatste bestonden bij de Fransen namelijk veel twijfels. Het duurde acht jaar voordat Marie Antoinette zou bevallen van haar eerste kind, en dat feit bleek een vruchtbare bodem voor allerlei roddels. Lodewijk XVI zou impotent zijn, niet in staat om een erfgenaam te produceren, en

er gingen geruchten dat Marie Antoinette zich uit frustratie tot allerlei minnaars had gekeerd. Veel Fransen dachten dat ze de koning alleen maar bespeelde voor het geld — een *golddigger avant la lettre* — terwijl ze ondertussen bij andere mannen het bed in dook. Zelfs toen ze wel zwanger raakte, geloofden weinig mensen dat het kindje van Lodewijk was: namen van mogelijke vaders werden over en weer geroepen.

Terwijl Marie Antoinette en haar vriendin- nen zich in een marmeren mel- kerij laafden aan zoet fruit en roomijs, werd de situatie in de rest van het land zelfs alleen maar benarder

Met haar vredelievende boerinnenbestaan in de Hameau probeerde Marie Antoinet- te deze roddels voorgoed de wereld uit te helpen. Ze wilde zichzelf presenteren aan de Fransen als vruchtbaar, zorgzaam en puur – de perfecte moeder voor het volk. Maar de geruchtenmolen bleef draaien. Het feit dat Marie Antoinette zoveel van haar vriendinnen ontving in de Hameau, terwijl Lodewijk niet eens mocht blijven overnachten – wat deden al die vrouwen daar eigenlijk, als ze geen delicatessen aan het proeven waren of wandelingen maak- ten?

Het plan van Marie Antoinette werkte dus averechts: het volk volhardde in zijn beeld van de koningin, en de Hameau deed niets om het leven van de Fransen te verbeteren. Terwijl Marie Antoinette en haar vriendin- nen zich in een marmeren melkerij laafden aan zoet fruit en roomijs, werd de situatie in de rest van het land alleen maar benar- der. De armoede en honger duurden voort: in de zomer van 1789 moest een arbeider tachtig procent van zijn dagloon afstaan om één brood te kopen. Langzaam begon een vlammetje van revolutie aan de Franse sociale orde te likken, gevoed door de woe- de over de slechte leefomstandigheden en het gat in de hand van koning Lodewijk. De Hameau de la Reine, als slechte paro- die op het dagelijkse leven van miljoenen Fransen, was slechts olie op het vuur.

Het einde van de simpele droom

Dat vuur zou uiteindelijk volledig ont- branden in juni 1789, toen het Franse volk zich tegen de koning keerde en het start- schot voor de Franse Revolutie werd ge- lost. In oktober 1789 werden Lodewijk en Marie Antoinette door een woedende me- nigte Parijzenaren uit Versailles gesleurd en naar de hoofdstad gebracht, waar ze toe moesten kijken terwijl hun laatste restjes macht verdampten en Frankrijk een demo- cratie werd. Op 16 oktober 1793 werd Ma- rie Antoinette naar de guillotine geleid en geëxecuteerd. Ironisch genoeg was ze ge- kleed in een simpele, witte jurk – zo stond ze in haar dood misschien wel dicht bij het volkse leven dan ze in de Hameau ooit had gedaan.

De Hameau de la Reine, een baken van goede bedoelingen – maar vooral van over- dadige luxe – droeg zo uiteindelijk bij aan de ondergang van de Franse koningin. De Hameau de la Reine was voor zijn konin- gin een klein paradijsje, maar voor de Fran- se boeren die het moest nabootsen was het een belediging – en of het nou helemaal terecht was of niet, het heeft de dartelende koningin uiteindelijk de kop gekost. ▲

